

DE
NIEUWE
STEM

4

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN POLITIEK
1957 TWAALFDE JAARGANG / APRIL

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de 15e van iedere maand onder redactie van
voor Nederland: N. A. DONKERSLOOT / O. NOORDENBOS, secretaris / J. B. CHARLES / JAN ROMEIN / VICTOR E. VAN VRIESLAND / W. F. WERTHEIM / *voor Indonesië:* SOEJONO HADINOTO / SUNARIO KOLOPAKING / SOEDJATMOKO — *voor Suriname en de Antillen:* LOU LICHTVELD / *voor Vlaanderen:* / K. JONCKHEERE / J. KUYPERS.
 Men wordt verzocht kopij enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het Secretariaat der redactie, O. Noordenbos, Kuinderstraat 25-III, Amsterdam-Z. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Het abonnement loopt van 1 Januari tot 31 December en kost voor Nederland f 18.—, België frs 275.—, buitenland f 22.50 resp. frs 350.—. Voor studenten, ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs f 15.— resp. frs 225.—. Losse nummers f 2.— resp. frs 30.—. Losse nummers buitenland f 2.50 resp. frs 40.—. Jaarabonnement betaalbaar naar verkiezing per kwartaal of per jaar.

Uitgave: VAN LOGHUM SLATERUS' UITG. MIJ. N.V.

Velperweg 143 C, Arnhem

Giro 836600

INHOUD

	Blz.
<i>A. Marja</i> , Verzen	193
<i>J. B. Charles</i> , „Eastern Approches”	200
<i>W. van Elden</i> , Carmina burana	220
<i>J. M. Pluvier</i> , Aziatische stemmen over Azië	225
<i>O. Noordenbos</i> , Roomse onzekerheden	231
<i>S. Vestdijk</i> , Het aangesproken meisje	237
Kort Bestek	251
Ex Libris	255

A. Marja

HUWELIJK¹⁾

Ik moet zagen lieveling
hartstochtelijk zagen
zagen tot het zweet
mij verraadt
zagen aan de tak
waarop wij ons nest
gebouwd hebben.

Durf je met mij te vallen
of klamp je je elders
al vast?

Ik moet graven lief loeder
dag en nacht graven
graven tot het water
komt wellen
graven naar de wortels
van de boom die
ons altijd nog draagt.

Durf je het zwiepen wel aan
of praat je meteen
van verhuizen?

Ik moet turen, o vrouw
telkens weer turen
door telescopen die staan
op de ster waarvan het geflonker
poëzie werd
toen wij elkaar raakten
voor het eerst.

¹⁾ Gedichten uit de bundel *Zich lekker voelen*, Arbeiderspers, najaar 1957.

Durf je mij zo ver
laten vertrekken
of roep je?

Hoe gezond en verwarrend
dat wij flirten op fuifjes
of bij de kachel zitten
en over politiek praten
in het bad gaan
en kibbelen
over het geld voor de auto.

Het huwelijk is geen sakrament
het is een sociaal kontrakt
maar het kan wederzijds
worden getekend
met bloed.

LEKKER

Ik ben de vaatdoek
er is geen genade.

Theebladen
zuig ik aan en walgend
zuip ik sop.

Ik ben de dweil
ik kan mijzelf niet baden
men wringt mij uit
en hangt mij op.

Ik ben de spons
ik zwelg het zuiver water
ik word gewreven
over stof en drek.

En ik moet geven
wat ik vroeg of later
verteren moest
ik stink
ik walg
ik lek.

HOMO SAPIENS

Ik ben de bijna mens
en leef daarnaar,
ik ben altijd intens
wat ik ervaar:

ik ben het blik
dat wordt gedeukt,

ik ben het lid
dat zich verstuikt,

ik ben de wat bedaaide
maagd
die honger heeft
en naaiwerk vraagt,

ik ben de pater
die het zaad
als flater
van de ziel verstaat,

ik ben de knots
en het geheime wapen
ik ben de trots
ik ben de kots
en ik ben uitgeslapen,

ik ben de traît d'union
van moederslijm en snot
naar een steeds on-
geboren god,

ik ben
het aapje mens
ik ben
de homo sapiens.

SOLIDARITEIT

Aan de „nordische“ helden

Het brandt op het erf
van de buurman
dat aan de teerfabriek
grenst.

De konijnen toch al zwart
blakeren er nog bij
en piepen als zij de stank
van geschroeiide wol
verspreiden.

Wolken boven de tuin
spuitgasten vloeken en
dreunen
omdat zij vol stekels
en haken zitten.

Maar wij weten wat wij doen
wij rennen blij door het weiland
om stromannen op te hangen
die zich hebben ingesmeerd
met het domme eerlijke pek
van de trouwe taaië
weerstand.

Wij zijn meer van karton
van het vaderlandse
taai taai
wij snuiven en voelen ons
lekker.

HET LIEFSTE STERFT

Het lichaam liep te roepen in de nacht,
het had al bij een oud bombardement
het hoofd verloren, haken hingen in de
schoudergewrichten, dus het roepen kwam
niet uit een mond, maar meer uit die gewrichten:
het had ook veel van een verroest gepiep.

De benen leden ruikbaar aan gangreen,
maar het was lente, en de meidoorn nam
iets van de stank weg; is dat niet aandoenlijk?
en waar het lichaam langs gekomen was,
glansde het maanlicht in een zilverspoor
van druppels zaad, die onweerhoudbaar lekten.

Men kan het nagaan, maar gelooft het niet;
het hoeft ook niet, men ga maar rustig slapen:
ik blijf nog wel wat op de dakrand zitten
en breng verslag uit van: het lichaam liep
te roepen in de nacht, het had al bij
een oud bombardement het hoofd verloren.

Zo ga ik verder ad infinitum,
of, als dat al te ver is, tot het licht
de maan verbleekt, het spoor is opgedroogd,
de zieke benen weer in bedden liggen,
zoals het hoort, en wat er roept of piept,
men kan het rustig laten roepen, piepen:

Het liefste sterft, wat doet het er dan toe?

DROOM

Toen zij dringend vroeg naar mijn geloof
zei ik rustig: dat is afgezworen,
god bestaat niet of hij is zo doof
dat hij zelfs mijn vloeken niet kon horen!

Maar wij worden dromend infantiel:
toen ik zag hoe angst haar overviel
werd ik als opnieuw uit haar geboren
en vroeg zacht: waar wil je dat ik kniel?

„EASTERN APPROACHES”

I

Men vergeet gauw. Men doet het graag. En als men een oordeel wil uitspreken, baseert men zich liever op een stand van zaken die voor dit oordeel een schijn van recht geeft, dan op de situatie van bijvoorbeeld vlak daarvoor, die het oordeel géén schijn van recht meer zou geven. Men vergeet graag grondig alles wat er gebeurd is, voordat de situatie wordt aangetroffen die men nu even beoordelen of veroordelen wil. Zo is het met Hongarije.

Hongarije is een satellietstaat van Sowjet-Rusland, met alle afschuwelijke consequenties van dien. Over deze situatie kan men het zijne in volle bitterheid zeggen. Maar wat was Hongarije vóór het in deze rampzalige toestand geraakte? Ook een satellietstaat. Sinds 1941, en wel van Hitler-Duitsland. Het werd fascistisch geregeerd, het moordde Joden en politieke tegenstanders uit. Het Hongaarse leger trok brandend en moordend zijn duizenden kilometers met de Duitsers mee door Rusland. Zonder dat Rusland het had aangevallen of bedreigd. Toen de krijgskans keerde sloegen de Russen hun aanvallers tot ver over de grenzen terug en kreeg Hongarije een nieuwe zetbaas. Ik vind, dat niemand er bezwaar tegen kan maken, dat die toestand lang genoeg moest aanhouden om Rusland het gevoel te geven dat de aanval voor-goed teruggedslagen, schadevergoeding betaald en enige veiligheid verzekerd was.

Het is vandaag 15 januari 1957 en De Volkskrant heeft een groot stuk over generaal Kiraly, de leider der vrije Hongaren. In 1942 trok Kiraly als kapitein van de generale staf met de Hongaarse divisie Rusland in. „Hier deed hij zijn eerste ervaringen op van de strijd tegen de Russen. Hij beleefde de bloedige veldslagen aan de Don en aan de Dnjestr.” Wat een afschuwelijk lot, nietwaar? Die ellendige Russen! Die arme schat van een Kiraly! Tussen haakjes, hij is in de tijd van 1945 tot 1950, het jaar waarin hij eruit gezuiverd werd, van kapitein tot generaal van het Hongaarse leger opgeklommen. Men zou zeggen dat hij toch wel een héél klein beetje meegedraaid moet zijn. Maar nu is hij weer teruggedraaid en de Leider der Vrije Hongaren buiten Hongarije. Deze generaal zou op het ogenblik het liefst maar willen, dat wij aannamen dat De Geschiedenis in 1950 begon, bij zijn arres-

tatie. Wij zullen hem dat genoegen echter niet doen. Er was ook 1949, ook 1948, 1947, 1946, 1945, 1944, 1943, 1942 en 1941.

Maar de tijd gaat nog verder terug. Evenmin als Kiraly ons kan verhinderen verder achterom te zien dan 1950, kunnen wij de Hongaren blijvend vastleggen aan 1941—1945. Er was al dictatuur vóór admiraal Horthy besloot zich bij Hitler te voegen in de aanval op Rusland. En vóór de vooral anti-semitische contra-terreur van Horthy was er de rode terreur van Bela Kun. Voor de terreur van Bela Kun was er de dubbel-monarchie, die ons de eerste Wereldoorlog bracht, welke in de nederlaag en de revolutie van Kun uitliep, die weer de binnenkomst in Boedapest van Horthy tot gevolg had. Op een witte schimmel, met de proclamatie: „Ik ben gekomen om deze zondige stad te straffen”. Horthy-fascisme-oorlog-nederlaag-bezetting-terreur. Wij zijn weer terug. Er is nóg terreur, of wéér terreur, zoals men maar wil. Het is een simplisme, even gevaarlijk als aandoenlijk, die voorstelling, dat de arme Hongaren na Wereldoorlog II op noodlottige wijze onder het absolutisme geraakt zijn. En dat alles „weer” fijn is, zodra ze daar maar onderuit zijn. Ik heb een grote bewondering voor de Hongaren — het ergert mij, dat dit zo tam en vrijblijvend klinkt — en ik had ze hun omwenteling zeer graag gegund. Zij moeten toch één keer een kans krijgen, op democratische wijze zichzelf te zijn, niet aanvaller, niet slachtoffer, niet een mixtum van beide. Zij lijken niet ongevaarlijk, die Magyaren, maar het is niet aannemelijk, dat er een volk zou bestaan, dat etnisch gepredisponeerd is tot absolutisme, rechts of links.

Op deze wijze kan men over alle satellietstaten denken. Niet over Finland, dat is geen satellietstaat geweest, noch van Duitsland, noch van Rusland. Ongetwijfeld houdt het laatste verband met het eerste. Niet over de Baltische landen, die ook nooit de status van satellietland hebben gekend, maar telkens koelweg ingelijfd werden, eerst door de Russen met goedvinden van Duitsland, toen door de Duitsers zelf en nu weer door de Russen. Voor de bewoners van deze landen, op de communisten daar na, kan men een onverdeeld en diep medelijden hebben. Zij zijn kort onder het juk van de Czaren vandaan geweest en bevinden er zich, treurig genoeg, weer onder. Czaren, het is allemaal hetzelfde tuig, of ze nu Nikolai en Nikita heten. Of ze het, ten slotte, ook nog eens meer of minder goed bedoelen doet er weinig toe. Czaren behoren van tijd tot tijd doodgeschoten te worden.

Behalve over de Tsjechen, die alleen maar slachtoffers geweest zijn van de Duitsers, van het Westen en van de Russen, is over alle satellietstaten hetzelfde te vertellen, over de Boelgaren en de Roemenen en de

Polen. Die arme Polen waren goudgegalloneerde nationalistische militaristen, die mee op de Tsjechen aanvielen, toen die door ons verraden en door de Duitse Grootbourgeoisie tegen de grond geslagen waren. Het is verstandig niet al te vergeetachtig te zijn.

Ik zat in een congresweek eens aan tafel naast een Franse dame die, toen iemand vertelde dat hij zijn vakantie in Zuidslavië had doorgebracht, begon te sidderen van woede. Zij bracht er bijna schuimbekkend uit, dat er één man bestond die zij eigenhandig kon vermoorden. Dat was Tito. Nog steeds ben ik er niet achter, waarom zij dit staatshoofd zo haatte. Het kan er niet alleen aan liggen, dat zij gedronken had. Omdat hij generaal Mikailowitsj lafhartig vermoord heeft, beweerdde zij. Die naam zei mij niet veel meer. Wij vergeten snel. Ik nam mij voor er nog eens wat over te lezen. Zij vertelde, toen zij weer wat gekalmeerd zat te eten, dat zij met haar kinderen met vakantie naar Spanje placht te gaan, een heerlijk land! Ik antwoordde daarop, dat er één man was, die ik eigenhandig zou willen vermoorden, namelijk de heer Franco. Dat was natuurlijk nogal goedkoop. Bovendien is het grootspraak. Ik zal waarschijnlijk nooit de kans krijgen, ik ben bang dat ik dan helemaal niet durf, maar men is wel eens geprikkeld en dan zegt men wel eens wat. Ik hoorde verder nog dat mevrouw in de oorlog in Vichy gewoond had en ik zag dat ze erg bevriend was met de Zuidafrikaanse dominee, die tegenover ons aan tafel zat en die erg pro-Duits was en ferm anti-neger. Ik ging al gauw terug naar de bar, waar ik overigens een aardige Duitser trof, Würtenberger geheten, en mijn oude vriend Toto. Toto vertelde ons onder veel meer, dat de Chinezen in Europa de detective-story hadden ingevoerd. Hij bewees het zelfs. Het werd een gezellige avond. Ik meed de Franse mevrouw en probeerde niet te vergeten, dat ik toch eens moest opzoeken hoe dat met die Mikailowitsj was gegaan.

Men kan van een toestand, die men niet uit eigen waarneming kent, het best zijn informaties kiezen uit de volgende limietstelling: men neemt van hen die tevreden zijn met de toestand voor waar aan, wat zij er nog een nadeel in achten, en van de tegenstanders dat, wat zij er toch nog voor goeds inzien. Samen vormt dat vaak niet meer dan een zeer geringe informatie, maar het is er in elk geval een, waarmee men iets beginnen kan.

Over de tegenstelling in het Zuidslavië dat in oorlog was, behalve in oorlog tegen het Derde Rijk in een burgeroorlog van Rechts en

Links tegen elkaar, kan men, op deze wijze, bijvoorbeeld enige minimum-waarheden vinden in het spannende boek *Eastern Approaches*, het eerst verschenen in 1949. De schrijver, de Schot Fitzroy MACLEAN, is een Brits parlementslid, zo conservatief als men maar wil. Hij werd, na vroegere ruime reiservaring in Rusland en Centraal-Azië en na oorlogservaring in Noord-Afrika en Perzië, in de winter van 1942—1943 als speciale afgezant van Churchill bij Tito's staf gearachuteerd, om zijn meester inzicht te verschaffen in de situaties op de guerillafronten en omtrent de in Londen dan nog volstrekt onbegrijpelijke interne spanningen tussen de Zuidslavische volken. Welnu, hetgeen de conservatieve Maclean, die Servisch en Russisch sprak, na zorgvuldig onderzoek in een langdurig verblijf in bezet Zuidslavië over deze spanningen kan melden, komt op het volgende neer. (Hij meldt zelf, dat zijn waarnemingen werden bevestigd door Britse officieren die bij Mikailowitsj waren geaccrediteerd.)

Na de overval door de Duitsers, in 1941, traden er verzetsbewegingen op: de Partisanen van Tito en de Tsjetniks (van de Servische tsjetas-compagnie) van Mikailowitsj. Op de laatste groep zijn de Engelsen begonnen te wedden. Zij kregen daar later afschuwelijke spijt van, zoals straks zal blijken, maar, zoals het gaat met een ieder die speculeert, zij trachtten nog lang hun eigen speculatie een handje te helpen. Voordat zij dus wisten dat Mikailowitsj hun bondgenoot nog nauwelijks geweest was en het niet meer worden zou, lieten zij door de BBC al rondzeggen dat dit wèl het geval was en, wat erger was, parachuteerden zij hem hun kostbaar materiaal, dat tenslotte de vijand ten goede zou komen. Het werd later erg moeilijk om de voor Mikailowitsj geestdriftig gemaakte mensen duidelijk te maken, dat zij gefopt waren, maar men moet zeggen, dat Churchill, zoals wij later zullen zien, dit op een gegeven ogenblik toch onverschrokken gedaan heeft. Churchill Jr, Randolph, was trouwens één van de verbindingsofficieren bij Tito en diens adviezen luidden als die van Maclean.

Mikailowitsj was een kolonel van het verslagen koninklijke Zuidslavische leger, zijn staf was uit officieren daarvan gevormd en zijn aanhang bestond uit rechtsgezinde lieden. Oorspronkelijk vooral Serviërs, hoewel M. later ook in Bosnië en Herzegovina aanhang kreeg. Tito was sedert 1937 secretaris van de communistische partij. Een arbeider, die om zijn politieke ideeën het grootste gedeelte van zijn leven door rechts vervolgd was. Wij zullen met beide tegenstanders straks nader kennis maken.

Tsjetniks en Partisanen bevochten de onderdrukkers slechts zeer

korte tijd gezamenlijk, zij bleken al gauw ver van eensgezind. De eersten zagen de laatsten, als roden of als links gerichten, bijna als even erge vijanden als zij de Duitsers toen nog beschouwden. De Partisanen beweerden dat de Tsjetniks verschillende malen hun posities aan de gemeenschappelijke vijand verraden hadden en een enkele keer zelfs een aanval van de Duitsers tegen hen hadden ondersteund. Dit antagonisme wordt tenslotte zoveel sterker, dat de oorspronkelijke vijand voor de Tsjetniks een bondgenoot wordt tegen de rode landgenoten. Deze fase, waarin de beide tegenstanders, na althans een begin van gemeenschappelijk overleg, uiteenwijken totdat zij vijanden zijn en in oorlog geraken, is zo belangrijk, dat behoefte zal worden gevoeld aan exactere gegevens.

Men kan ze o.a. vinden bij Stephen Clissold, de schrijver van *Whirlwind, an account of Marshal Tito's rise to power*, Londen 1947. Clissold is een man van ongeveer dezelfde oriëntatie als Maclean, duidelijk niet communist. Hij kan niet verhinderen dat de feiten Mikailowitsj veroordelen, maar pooft vooral diens lot als tragisch te laten zien. Clissold vertelt, dat Tito op 20 oktober 1941 een aanbod van samenwerking doet aan Mikailowitsj op 12 overeen te komen punten. Het eerste punt behandelt de gezamenlijke operaties tegen de vijand, als hoedanig dan de Duitsers en Neditsj, de Servische Quisling, worden aangemerkt. Er wordt voorzien in de opzet van een gezamenlijke staf. Op 26 oktober komen de twee aanvoerders voor een bespreking samen. Tussen 20 en 26 oktober echter hebben de Duitsers uit repressaille de plaats Kragnjevsj uitgemoord: 6000 inwoners worden met machinegeweren weggemaaid. Zoals hierna uiteengezet zal worden, heeft deze verschrikkelijke misdaad het verloop van de bespreking tussen Tito en Mikailowitsj ongunstig beïnvloed. Op 2 november zijn de Tsjetniks bij Usjetse, waar de laatsten een kleine wapenfabriek in handen hebben, al voor het eerst in gevecht met de Partisanen. Het wordt op den duur een strijd op leven en dood en de bevrijding van het land wordt de dood van de generaal. Hij wordt in 1945 ter dood veroordeeld en geëxecuteerd.

Deze onoverzichtelijke strijd om het land, waarin de Duitse agressor, de Quisling Neditsj, Mikailowitsj en Tito betrokken waren, wordt gevoerd, terwijl de officiële regering vanuit Londen angstig toekijkt. Of zij ook scherp toekijkt en wel onderscheidt wat gaande is, kan men het beste maar betwijfelen. In het andere geval namelijk moet men aannemen, dat zij in reactionaire gezindheid op Mikailowitsj gewed en terecht haar kans op terugkeer verspeeld heeft.

De moeilijkheden na de bevrijding zijn bekend. Er wordt, als een duidelijke overgangsfiguur, nog een regentschap gevormd. Maclean is bij de plechtige beëdigingen van de drie regenten aanwezig. „All three Regents, I noticed, swore loyalty to King Peter without batting an eyelid”. Twee Zuidslavische vrienden vragen hem wat hij dacht van de ceremonie. „Als *ceremonie*”, antwoordt Maclean, „liet het niets te wensen over . . .” In november 1945 worden algemene verkiezingen gehouden voor een Constituante. Haar eerste daad is, het koningschap af te schaffen en de Federale Volksrepubliek uit te roepen.

Wat de koning betreft, deze had zich populariteit verschaft door zijn houding tijdens de staatsgreep, waarover straks meer. Deze geestdrift verflauwde evenwel, toen *hij* lang genoeg in Londen gewoond had en *zij* lang genoeg in de bergen en bossen voor hun leven hadden moeten vechten. Daarenboven bleek hij, nemen wij dus bij voorkeur aan, volkomen vals geïnformeerd omtrent de oorlog in zijn vaderland. Hij benoemde Mikailowitsj op 7 december 1941, nadat Tito's poging om met M. tot overeenkomst te geraken mislukt en er al een ernstig gevecht tussen Tsjetniks en Partisanen heeft plaats gehad, tot brigade-generaal; op 11 januari 1942 tot minister van oorlog in zijn Londense regering. Acht dagen later tot divisie-generaal. Zijn opgejaagde volk mocht voor de Londense radio horen, dat een van Mikailowitsj' commandanten een soort Militaire Willemsorde was toegekend, op het ogenblik dat deze, naar zij beter wisten, in het Italiaanse hoofdkwartier woonde . . . In een ander geval was het nog gekker: de goede Peter liet omroepen dat hij een bepaalde Tsjetnikcommandant de Karadjordje Ster (iets zeer hoogs) verleend had, ongelukkig genoeg op dezelfde dag, dat de moffen deze man het IJzeren Kruis opspeldden. De koninklijke verklaring tot verrader, van een van Tito's commandanten, op de radio ontvangen juist, toen zij na een buitengewoon bloedige strijd in de bergen hun wonden likten, deed de deur dicht. Maclean werkt nog aan een plan om de koning naar Servië te laten komen. Tito is er niet tegen, maar dan zal de jonge man als soldaat moeten komen. De staatsvorm van Zuidslavië zal na de oorlog wel uitgemaakt worden, zegt Tito. Maar de koning komt niet als Partisaan en zal ook later nooit terugkomen.

Tot zover de inlichtingen van Clissold en van een ooggetuige die conservatief parlamentslid is en die ten overvloede van zichzelf verklaart, niet behept te zijn met „likings for Communists or Communism” (p. 231). Macleans *Eastern Approaches* kunnen onze belangstelling voor het Zuidslavische raadsel niet voldoende bevredigen, zij

prikkelen ze slechts voornamelijk. Hoe is het ontstaan van die strijd tussen twee verzetsbewegingen (die van M. is dit toch minstens in aanleg óók geweest) te verklaren? Was het de woeste competitie van twee rivalen, of moeten er andere betekenissen in worden gezien? Wij zullen meer over Zuidslavië moeten weten.

Uitvoerige mededelingen verschaft het Duitse *Oosteuropa-Handbuch*, Böhlau-verlag 1954. Het is door een aantal deskundigen samengesteld en van Duitse degelijkheid. Een aanwijzing voor de „betrouwbaarheid” van het boek, in de zin der bovenbedoelde limietstellingen, diene het volgende. Over de voor en in Wereldoorlog II in Zuidslavië levende Duitsers volgen uitvoerige mededelingen, onder de titel „Schicksal der Deutschen”. Wat de Duitsers te ondergaan hadden — het wordt een „Leidensweg” genoemd — wordt uitvoerig vermeld. Nu zal de afloop van de oorlog inderdaad niet zulke prettige gevolgen voor de Zuidslavische Duitsers gehad hebben, maar rekening mag worden gehouden met het feit, dat Duitsers deze oorlog tegen het land waren begonnen, op een verraderlijke en wrede wijze; dat zij hem rücksichtslos hebben gevoerd, naar Duitse trant, dat is dus met moord en brandstichting op grote schaal. En dat de Duitsers de conscriptie van een deel der manlijke bevolking bevolen hebben, een maatregel waarvan men de ontzaglijk ernstige consequenties maar even overdenken moet. Daartegenover nu staat in twee of drie regels vermeld wat de *Joodse* Zuidslaviërs „overkomen” is. „Overkomen” is onbedoeld een bijzonder bijtende uitdrukking, beseft men, als men in het Handbuch alleen maar leest, dat er 86.000 Joden waren in 1931 en dat dat getal in 1948 tot 6863 gedaald was. „Nach der Schreckenszeit des Krieges” waren er nog maar 6863, zegt het Handbuch eenvoudig, en meer zegt het hierover niet. De betrouwbaarheid van het Handbuch in de zin van mijn limietstellingen lijkt mij hiermee voldoende verzekerd.

Wat men vooral moet weten, wil men de strijd tussen Tito en Mikailowitsj en de huidige toestand in het land begrijpen, is, dat Zuidslavië vóór de oorlog een totalitair bestuurd land was, zoals ons het Handbuch leert. Van 1929 tot 1941 was er dictatuur. Een tijdlang heette de dictator „koning”, een tijdlang werd de dictatorsrol gespeeld door een prins-regent met een minister-president samen.

Koning Alexander ontbond op 6 januari 1929 het parlement. De Grondwet werd buiten werking gesteld en ontbonden werden de socialistische partijen en de partijen op religieuze of ethnische grondslag. Het land krijgt de naam Jugoslavië (d.i. Zuid-Slavië). Op 3 september

1931 komt er een nieuwe, absolutistische Grondwet. Op 8 november 1931 wordt de eerste nieuwe kamer gekozen; er is maar één lijst, de staatslijst en de stemming is niet geheim. Lieden die zich verzetten roepen de boycot van deze verkiezingen uit. Op 9 oktober 1934 wordt de dictator, Alexander, met zijn gastheer president Barthou, in Marseille vermoord door Kroatische nationalistten. Op 11 oktober leggen kamer en senaat de eed van trouw op Peter II af, zo ook diens drie regenten, waarvan prins Paul de eerste is.

In 1935 wordt de kamer ontbonden en komen er weer verkiezingen. Nu mag er een tweede lijst zijn, die 1.1 miljoen stemmen krijgt, tegen de regeringslijst 1.7 miljoen. Volgens de autoritaire Kieswet van 1931 krijgt de oppositie 67 zetels voor haar 1.1 miljoen stemmen en de regeringspartij 301 zetels voor 1.7 miljoen stemmen. De oppositie trekt zich verbitterd terug, een rompparlement treedt op. Een soortgelijke verkiezingsfarce wordt in 1938 gespeeld. Dan behaalt de oppositie 1.3 miljoen stemmen tegen 1.6 miljoen en krijgt 61 zetels tegen 310.

Januari 1938: staatsbezoek aan Hitler van premier Stojadinowitsj (premier van 1935—1939).

Mei en juni 1939: staatsbezoeken van prins-regent Paul en zijn vrouw aan Rome en Berlijn. In april d.a.v. was Albanië door Mussolini onder de voet gelopen, een frisse jongen dus, die Paul! De Italiaanse aanval op Griekenland begint op 28 oktober 1940. Wij herinneren ons nog, dat het eerste intense genoeg was dat wij aan de internationale verwickelingen van dat jaar beleefden was, dat de ellendige fascistten een jammerlijk figuur sloegen in deze strijd, nu hij eens niet tegen de halfbeschaafde Ethiopiërs en niet tegen het zeer kleine Albanië gevoerd moest worden. Maar ons genoeg was niet van lange duur: het was te voorzien, dat Hitler dit Italiaanse falen niet zou kunnen tolereren en dat dit ook gevolgen moest hebben voor Zuidslavië.

Op 4 maart 1941 komt de heer Paul weer eens bij Hitler. Hij wil zich wel bij de as, Duitsland, Italië en Japan aansluiten, echter liefst zonder militaire consequenties. Op 25 maart wordt deze aansluiting te Wenen betekend. Dan is er al reactie in het land.

27 maart 1941: staatsgreep van Simovitsj, het regentschap wordt aan de kant gedaan, de 17-jarige Peter wordt meerderjarig verklaard en op de troon getild. Hitler besluit Zuidslavië van de kaart te vagen en Italië en Hongarije gaan op zijn voorstel in, de pret mee te maken. Dit kan men lezen in de Neurenberger documenten. De integere Hongaarse premier Teleki, die een paar maanden tevoren een vriendschapsverdrag met Zuidslavië ondertekend had, pleegt zelfmoord. Bulgarije

zal niet aan de aanval meedoen, maar stelt troepen ter beschikking voor de bezettingsgenoegens die daarop volgen zullen.

Zuidslavië sluit in de nacht van 5 op 6 april nog haastig een vriendschaps- en niet-aanvals-verdrag te Moskou met Sowjet-Rusland, maar de volgende ochtend vroeg, — het is een prachtige zondagmorgen — komt de Luftwaffe zonder waarschuwing Belgrado kapot en in brand gooien. Onze gezant te Belgrado van 1946—1953, ir C. M. Dozy schrijft hiervan: „Het kon zeer methodisch gebeuren, daar er geen afweer bestond. Eerst werd de waterleiding vernield; daarna volgden brandbommen en landmijnen, die met niet te blussen branden hun werk deden”. (*Roemenië, Joegoslavië, Bulgarije, verleden en heden*; Nijhoff 1956.) Waarom deed Hitler dit? Allereerst uit persoonlijke wraak, zegt Dozy, omdat men bij de omwenteling zijn portret in de straten van Belgrado had verbrand. Verder omdat zijn strategische plannen, de goed voorbereide inval in de Sowjet-Unie, in de war gestuurd waren, aldus ook Dozy.

Een kleine pauze in de beschrijving van deze Zuidslavische geschiedenis benut ik door eraan te herinneren, dat de oorlog van Midden-Europa tegen Rusland door Midden-Europa gewild en voorbereid is en niet om wat de Musserts en andere westeuropese onderkruipers voorgaven: omdat Rusland het Westen bedreigde. Verder moet even aandacht worden gevraagd voor de veldmaarschalken, generaals, kolonels en andere moordenaars die het beulswerk lieten verrichten en de officieren en manschappen die het executeerden op die mooie zondagochtend en die niet in hun lutherse of roomse kerken zaten, waar ze hoorden. Stellig zullen er op de vliegvelden, in de kantines of tussen de bommenrekken wel wat dienstjes gepleegd zijn door zogenaamde veldpredikers en aalmoezeniers. Het bidden van die eerwaarde heren is naar mijn mening vloeken geweest. Goed bedoeld vloeken, hoop ik, maar dom en evengoed godslasterlijk vloeken. En dan nog deze kleine gedachte om mee naar huis te nemen: de Duitse executeurs, beulsknechten, sergeanten en kolonels die de door hen begonnen oorlog tot ons leedwezen hebben overleefd, vormen nu de ruggegraat van het nieuwe Duitse leger waar een rampzalige regering ons mee heeft verbonden. En nu terzake.

Na de veldtochten van 1941 bevinden zich in het land dus de Duitse overwinnaars. Zij nemen direct maatregelen die de oude droom van het „joegoslavisme”, in 1919 werkelijkheid geworden, moet vernietigen. Slovenië wordt verdeeld tussen Duitsland en Italië en Macedonië als beloning aan Bulgarije gegeven.

Wat van Servië overblijft wordt een Duits protectoraat. Kroatië, waarbij Bosnië-Herzegovina worden ingelijfd, wordt tot een onafhankelijke staat uitgeroepen. De koningskroon wordt aangeboden aan een zogenaamde prins uit het zogenaamde huis van Savoye, de zogenaamde hertog van Spoleto, die het aanbod aanvaardt. Toch blijft de heer Spoleto, of Savoye, hoe moet men hem noemen, liever maar pret maken in Rome en zijn hoofdstad Zagreb laat hij graag over aan het Kroatische Führertje: Ante Pavelitsj. Dit heer, een der aanstichters van de koningsmoord in 1934, heeft in oktober 1941, in vier maanden tijd dus, al 140.000 Serven en Joegoslavisch gezinde Kroaten afge maakt en wordt door de Paus in particuliere audiëntie ontvangen. Deze Kroatische Mussert heeft met zijn W.A. en Landwacht, de Ustase geheten, vooral in Bosnië het kwaadste schrikbewind uitgeoefend dat het land ooit gekend heeft. Onvoorstelbaar wreed werd jacht gemaakt op Serven, communisten en andere linksen en, om de Duitsers een plezier te doen, op de Joden. Hierover volgen straks meer inlichtingen, nu kan ik beter eerst even letterlijk aanhalen het conservatieve Britse parlamentslid Maclean: „De Ustase waren vurige rooms-katholieken. Nu ze tenslotte in een positie waren om het te doen, liquideerden ze de Grieks-orthodoxe kerk in hun land. Orthodoxe dorpen werden geplunderd en hun inwoners vermoord, ouden en jongen, mannen, vrouwen en kinderen. Orthodoxe geestelijken werden gemarteld en vermoord, Orthodoxe kerken ontheiligd en verwoest, soms afgebrand met de krijsende gemeente er in; dit laatste vooral was een specialisme van de Ustase”.

De Mussert van het „protectoraat” Servië is generaal Neditsj, door de „beschermers” benoemd tot „President van de Raad”. Hij was vóór de ramp des konings minister van oorlog, een echte militarist, die zich onder Duitse bescherming, tot niemands grote verbazing, onmaskert als een vurige fascist. De Neditsj-fascisten zijn minder bloeddorstig dan hun geestverwanten in Kroatië; zij zijn godsdienstig anders georiënteerd, laten wij voor de rooms-katholieken hopen dat deze omstandigheid daar niet mee te maken heeft en laten wij voor de orthodoxen hopen dat het omgekeerde het geval is. Overigens liegt hun vervolgingsactiviteit er ook nog niet om.

Dan is er Mikailowitsj en zijn aanhang. Over hem eerst een bron van links: „The Treason of Mikailowitch”. Deze laat zich helaas niet in de bovenbedoelde polaire positie gebruiken, hoewel hij is uitgegeven door de Zuidslavische informatiedienst te Londen (1945). Er staat namelijk

geen goed woord in over de generaal. Van dit boek laat ik de „commentary” dan maar links liggen en beperk ik mij tot de bestudering van de vertalingen van 81 militaire documenten. De bladzijden van Mikailowitsj’ handschrift in facsimile moet ik overslaan, omdat mijn Servisch wat zwak is.

Het mag waar zijn, dat de meeste rapporten, bevelen en mededelingen niet door Mikailowitsj zelf zijn ondertekend (sommige zijn dat wel) maar dan zijn ze toch van de hand van door hem aangestelde en opgestelde commandanten, hetgeen wèl uit stukken van M. zelf blijkt; zie een gevechtsorder van 27 mei 1944. Ook zijn de rapporten die ons interesseren vaak tot M. gericht.

Al de uitgekozen documenten behandelen de strijd tegen de Partisanen. Vele refereren daarbij aan betrekkingen met de Duitsers. Er is trouwens een document bij van de Duitse Prinz *Eugen*-divisie (22 jan. 1944), een divisie-bevel, waarin het o.a. heet: „Verhaltung zu Tsjetniks wie zu Mitkämpfern, kameradschaftlich anerkennend, aber nicht würdelos erbietend. Keine politische Gespräche mit ihnen!” Dit laatste deel van het bevel hoeft geen verwondering te baren. De Duitsers hebben de conservatieve en fascistische Zuidslaven tegen de Partisanen willen gebruiken, zonder evenwel van plan te zijn later het Joegoslavisme, dat de landverraders zeker méde zal hebben bezield, een kans te geven. De documenten zijn trouwens veel minder van belang voor het aantonen van militaire collaboratie en van verraad door Mikailowitsj en zijn Tsjetniks: zij onthullen een en ander omtrent datgene, dat de Tsjetnik-beweging naast en in haar Joegoslavisme eigenlijk bezield.

Punt 3 van Mikailowitsj’ instructies van 20 december 1941 blijkt te luiden: een van de doeleinden van de Tsjetniks is, de inlijving in een Groot-Zuidslavië van tot nu toe onder Duitse of Italiaanse heerschappij staan gebieden Triest, Gorica, Istria en Koruska, benevens van Bulgarije en Noord-Albanië, met inbegrip van Skadar. Punt 5 luidt: de zuivering van de Sandzak van zijn moslem-bevolking en Bosnië van de moslems en de kroaten. Punt 5 zal de Duitsers weinig geïnteresseerd hebben, het genoemde punt 3 zoveel te meer.

Na vijf punten volgt de verklaring, dat samenwerking met communisten of Partisanen niet mogelijk is, „aangezien dezen vechten tegen de dynastie en voor de verwezenlijking van een sociale revolutie, die nooit ons doel kan zijn, waar wij uitsluitend strijden voor koning, vaderland en een vrij volk”.

Een conclusie van de conferentie van de intellectuele jeugd der

Tsjetniks, op 1 dec. 1942, is vermeldenswaard: de Tsjetnik-organisatie moet, ook na de vrede, zolang als nodig is de enige staatsautoriteit zijn in Zuidslavië, naast een monarchie; de grenzen van het toekomstige Zuidslavië moeten alle gebieden omvatten waarop wij een historisch recht hebben, maar die ons ontnomen zijn. Behalve met historische overwegingen zal echter ook met „ethnische, politieke, economische en strategische” argumenten rekening moeten worden gehouden; in dit toekomstige Zuidslavië zullen alleen Serven, Kroaten en Slovenen leven en zullen geen nationale minderheden bestaan. In punt 7 heet het, dat de r.k.-kerk losgemaakt moet worden van het Vaticaan; dit is dus een typisch Servisch, in zekere zin anti-Kroatisch punt. Pavelitsj en de Paus, die hem immers in audiëntie heeft ontvangen, zullen dat punt in de ogen van de orthodoxe Serven verdiend hebben.

En wie was Tito? Van afkomst een Kroaat en een communistische arbeider. Deze beide gegevens maken zijn Joegoslavisme nogal opmerkelijk. Hij wil aan de ene kant niet zozeer een Kroaat zijn, maar Zuidslaviër; hij wenst aan de andere kant dat zijn land geen ondergeschikt deel wordt van een Russisch-communistisch gemenebest, hij wil Zuidslaviër blijven. Hij verruimt zijn perspectieven tot Zuidslavië en beperkt ze daartoe.

In het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen van 1920 kwam de communistische arbeiderspartij bij de eerste verkiezing met 59 zetels als derde uit de stembus (Dozy, blz. 89). Als de dictatuur komt, wordt deze partij echter verboden en aan het feit alleen van zijn communisme heeft Tito (toen nog Josip Broz) te danken dat hij vijf jaren in een der gevangnissen van dictator-koning Alexander mag doorbrengen. De communisten worden scherp vervolgd. Dit feit moet men in aanmerking nemen, als men de volgende verwijten weegt, die de aanhangers van zijn tegenstander tegen de Partisanen willen doen gelden: zij hebben een afwachtende houding aangenomen tot Duitsland ook Rusland de oorlog aandeed. Het boek van de Tsjetnik Branko Lazitsj, *La tragédie du général Draja Mikailovitch* (Editions du Haut-Pays, 1946) doet daar met genoegen een boekje over open. Inderdaad heeft het centrale comité van de c.p. nog in mei 1941 vastgesteld, dat de communisten een afwachtende houding zouden aannemen, dat is een paar weken na de Duitse inval. Mikailowitsj vocht toen alweer: op 28 mei had hij zijn eerste „illegale” botsing met Duitse troepen. Voor M. is dit een handwerk, waar hij zich zijn hele leven lang voor heeft laten opleiden. Voor Tito is de zaak anders: tot 27 maart van dat jaar,

de staatsgreep, heeft hij met zijn aanhangers ondergronds moeten blijven door diezelfde rechtsorde, waar M. voor wil vechten. Het is niet onbegrijpelijk, dat er voor Tito en de zijnen een en ander nodig is om ze georganiseerd en wel in de strijd te krijgen. Zij komen trouwens niet meer dan een week of zes achter M. aan, want op 7 juli hebben de Partisanen hun eerste treffen al met de Duitsers.

Over deze kwestie is overigens een interessant licht geworpen, toen men met de breuk met Moskou documenten voor de dag ging halen. Wij weten nu, dat er tijdens de oorlog al spanningen bestonden tussen Tito en Stalin. De laatste was ontevreden, omdat de Partisanen met hun acties waren begonnen voordat zij daar toestemming toe hadden gekregen van Moskou; de eerste heeft zich, totdat de rode legers er zelf waren, herhaaldelijk beklaagd over het uitblijven van hulp.

In een zeker Joegoslavisme komt Tito met Mikailowitsj overeen, over de diepere grond, het nut, het wezen daarvan echter staan zij als vijanden tegenover elkaar.

Tito, de man uit het grote zeer arme plattelandersgezin, economisch volmaakt onder de (toen nog Hongaarse) grootgrondbezitter. Slotenmaker, hulpkellner, communist, gevangene, vervolgte. Mikailowitsj: de jongen van goeden huize. Goede school, op zijn zeventiende jaar naar de militaire academie. Van hem is bekend, dat hij als jongen al geestdriftig was voor de heldhaftige *historie* van wat hij ziet als zijn volk. Hij ontleent er voor zijn beweging de dappere naam Tsjetniks aan. Voor hem heeft die naam geklonken als voor, bijvoorbeeld in ons land, de naam Geuzen voor Gerretson. Tito kan daarentegen terecht, lak hebben aan de historie, die diepe armoede en volkomen afhankelijkheid betekent van wat hij ziet als *zijn* volk: zijn klasse. Aan de ene kant hebben wij de man die, tenslotte, voor zijn stand opkomt en aan de andere kant de man die, tenslotte, voor zijn klasse vecht. M. vecht zelfs voor zijn kaste en de gefrustreerde grandeur militaire. Als de Tsjetnik Lazitsj oratorisch vraagt, waarom zijn meester heeft gevochten, antwoordt hij zelf: „il poursuivit le chemin historique des Serbes”. En Tito, zegt Lazitsj: „ne s'intéressait pas du tout à la conservation biologique du peuple . . .” Hij vergelijkt de motieven die de Partisanen dan wèl hadden met die van de internationale brigades in de Spaanse burgeroorlog. Scherper meent hij zijn tegenstanders niet te kunnen diskwalificeren, maar intussen heeft hij zich daarmee bij ons als fascist geïdentificeerd.

Wij zien tegenover elkaar staan de geboren officier en de geboren leider. „Geboren” betekent echter in het laatste geval kwaliteit, in het eerste een maatschappelijke conditie.

In deze tegenstelling koos de geboren officier in toenemende mate de zijde van De Europese Vijand van 1932—1945 (die dezelfde zal zijn van over niet teveel jaren): Duitsland.

Over die diepere grond van de tegenstelling is ook al het een en ander gezegd bij de bespreking van Macleans boek, maar het kan geen kwaad, nog een ogenblik door te graven. Maclean ziet, dat de verwijdering vooral aldus ontstaan is. Als in de jaren 1941 en 1942 de Duitsers overmachtig zijn, willen deze als goede Duitsers, of zij luthers zijn, rooms, humanistisch of SS-ers, alle verzet perfect neerslaan. Steden en dorpen worden verwoest, burgers vermoord; men kent het recept. Op deze Germaanse furor nu reageerden de beide groepen waarvoor wij ons interesseren verschillend. „In het verschil van reactie ligt de verklaring over veel, dat later volgt” aldus Maclean. De *Partisanen* weigeren de taak, die zij zich gesteld hebben, op te geven. Zij tellen hun eigen levens niet en menen dat ook de burgers zich als in de frontlinie moeten beschouwen. Als de Duitsers voortgaan met burgers te doden en dorpen plat te branden, zullen zij slechts des te vaster besloten voortgaan met het opblazen van bruggen en het aanvallen van transporten. De *Tsjetniks* daarentegen buigen voor het geweld. De vrijheid waarvoor zij, als echte conservatieven, vechten, is de waarborg dat zijzelf, en in de toekomst hun zonen, van hun bezit en hun andere vormen van macht in een autonome nationale eenheid zouden kunnen leven. Deze opvatting van vrijheid houdt in, dat zoveel levens verloren kunnen gaan en zoveel bezit vernietigd kan worden, dat strijd geen zin meer heeft. Als onder een Duitse overheersing dan dood moet wat Joods en rood is, maar het biologische leven van de andere ingezetenen wel gewaarborgd lijkt, als er, voor een nieuwe uitbloei in de toekomst, althans éinig nationaal leven, dit hoogste goed, bewaard zou kunnen blijven, zij het in een folkloristische verkleeding (voor Duitse toeristenwifven, Handbuchgeleerden en de UFA) en zonder echte onafhankelijkheid; wanneer de particuliere eigendom nog een beetje mag blijven floreren — wel, dan heeft verzet, dat dit alles in de waagschaal plaatst, weinig zin meer. In het kort: de Tsjetniks waren conservatief en vochten dus om te conserveren zolang er nog wat te conserveren scheen. Dit was de grondslag van hun strijd eerst, en het werd de aanleiding tot hun collaboratie later. Een verschijnsel dat de aandachtige beschouwer, mutatis mutandis, in alle bezette gebieden heeft kunnen waarnemen.

C. M. Dozy zegt het duidelijk op blz. 100: „Mihailowitch was vóór

alles een Servische nationalist, trouw aan het koningshuis en vasthoudende aan de gedachte, dat ook in de toekomst, na de oorlog, Servië de Joegoslavische eenheidsstaat moest domineren. Zijn land had al, meende hij, genoeg bloed vergoten door weinig betekenende schermutselingen tegen een overmachtige vijand, die onmiddellijk overging tot de scherpste représailles tegen de burgerbevolking voor elke aanval op zijn troepen en verbindingen. Hij beschouwde de organisatie der Tsjetniks als een instrument om, wanneer het zover was, het koninkrijk Joegoslavië, met Servië als onbestreden leidende macht in het zadel te helpen." En verder: „Ook uit de vele gegevens, die na de breuk met Moscou in 1948 gepubliceerd zijn, krijgt men de indruk, dat aan Tito's partisanenstrijd inderdaad zuiver nationaal-patriottische motieven ten grondslag lagen. Vandaar dat die strijd steeds door Moscou met lede ogen aangezien is en iedere hulp van die zijde uitbleef.

Tito is een Kroaat en zijn volgelingen waren in de aanvang geheel gerecruteerd uit de communistische gelderen, hoofdzakelijk uit Kroaten en Slovenen bestaande. Voor Mikailowitsj was dit een bewijs, dat die Partisanen een groter gevaar voor zijn land opleverden dan de troepen der Asmogendheden, die, naar zijn oordeel, vroeger of later wel door de westerse Geallieerden verslagen zouden worden." Even later: „Mikailowitsj was daartegenover de exponent van de terugkeer naar vroegere tijden en hij had met zijn Tsjetniks de oorlogvoering van de Partisanen waar hij kon bemoeilijkt en in gevaar gebracht. Dit zijn de nuchtere feiten, die niets te maken hebben met de eerlijkheid of de waarde der gevoelens, die beide tegenstanders bezielde." (Blz. 101.)

En op blz. 102: „Het Partisanen-verzet was oorspronkelijk georganiseerd door het initiatief van de communistische partij, maar evenals reeds voor de oorlog de groei dier partij minder te danken was aan enthousiasme voor de Marxistische beginselen, dan aan nationaal-patriottische idealen, zo werd ook de groei der Partisanenlegers in sterke mate bevorderd door de pogingen, die de bezetters en de Kroatische *ustashis* aanwendden om de Slavische eenheidsgedachte te breken. Zeer sterk kwam dit naar voren bij de Dalmatiërs, raszuivere Slaven, die van het communisme niets moesten hebben, maar gewillig huis en haard verlieten om zich in de bergen onder Tito's vaandel te scharen."

Ten overvloede citeren wy uit het reeds genoemde *Handbuch* (p. 110) Prof. dr Josef Matl, van Graz, over Mikailowitsj: „Durch seine Zurückhaltung im Kampf gegen die Besatzungsmächte und die damit zusammenhängende Entscheidung der westlichen Alliierten für Tito wurde M. schliesslich ... gegen seinen Willen zum Verbündeten der deutschen Wehrmacht..."

Wij herkennen, niet zonder amusement, nog wel meer overeenkomsten met situaties in ons eigen bezet gebied dan die, waarop wij hiervoor opmerkzaam maakten. Vooral toen de oorlog er bijna opzat bemoeiden zich bij ons hoe langer hoe meer militairen met het gewapende verzet. De bedoeling van veel van deze mensen was beslist niet zozeer om te vechten, als wel om iets van het conto van het verzet op de grandeur militaire geschreven te krijgen — benevens dan om, ná de oorlog, zo gauw mogelijk weer de (oude) orde in te stellen en te handhaven. Ook in Nederland werden tegen het einde de partisanen, met waanzinnige directieven van de hand van uit de grond verzezen militaire meerderen, van hun werk afgehouden. De manier waarop de Tsjetnik Lazitsj spreekt over de Partisanen lijkt verrassend op de toon die wij in de oorlog een enkele keer over KP-ers en RVV-ers mochten beluisteren. Lazitsj heeft het over „la particularité des conceptions militaires des Partisans”, hun strijd had geen „objectif militaire” zegt de idioot. Zij zouden door hun „incompétence militaire” de Duitsers aangemoedigd hebben tot represailles. Mikailowitsj, zegt de fascist Lazitsj, was zo verstandig geen grote strijd te wagen zolang de geallieerden niet in Europa waren geland. „Le mouvement de Tito, par contre, poussait à l'action complète, sans prêter attention aux victimes du peuple, car une pareille action obligeait tous ceux qui n'étaient pas d'accord avec le mouvement des Partisans à s'engager dans le camp opposé et à se faire connaître comme tels.”

Zo kon in 1943 en 1944 de activiteit van de Partisanen stijgen en de strijdlust bij de Tsjetniks verflauwen. Degenen onder de laatsten, die werkelijk wilden vechten, meldden zich regelmatig bij de Partisanen. De anderen demoraliseerden door hun gebrek aan actie en hun vergaande tegemoetkoming („om te bewaren”) aan de vijand. Deze Tsjetniks zagen typisch geen derde mogelijkheid. Zij stelden zich na verloop van tijd dus in grote groepen onder de bevelen van de vijand en diens Quislings Neditsj en Pavelitsj.

Hoe prachtig Duits deze Tsjetniks op den duur worden, blijkt uit een rapport van 13 febr. 1943 aan Mikailowitsj van zijn majoor Radislav Djuritsj:

„Sandzak Tsjetnik Detachment.

De operaties zijn volgens plan uitgevoerd. Alle eigendommen zijn vernietigd, behalve het vee, graan en hooi. De volledige uitroeiing van de Moslembevolking werd tot uitvoering gebracht zonder aanzien van leeftijd of geslacht. Onze verliezen bedroegen: 22 doden, 32 gewonden. De Moslems verloren 1.200 strijdbare mannen en ongeveer 8.000

anderen: oude mannen, vrouwen en kinderen. Men neemt aan, dat er 2.000 gevlucht zijn naar Cajuice en dat enkelen erin geslaagd zijn de Drina over te steken vóór onze mensen hun de pas af konden snijden. De rest van de bevolking is uitgeroeid. Het moreel van onze troepen is zeer hoog. Enkele eenheden, met hun aanvoerders, betoonden grote manhaftigheid en verdienen alle lof."

Zo werd de Sandzak gezuiverd. Als Tito's troepen hier echter terugkomen zakt het schitterende moreel als het kwik in de barometer bij een cycloon: de manhaften vluchten na zeer korte strijd. Djuritsj valt later onder de messen van de Ustase, de fascistten van de concurrentie.

Ook de Geallieerden merken zelf, dat het hoe langer hoe slechter gaat met de Tsjetniks. Zij werden goed bevoorrad, maar resultaten bleven uit. Met name het verkeer van de Belgrado-Saloniki spoorweg werd nimmer onderbroken, klaagt Maclean, en dat was al het minste dat van hen gehoopt werd. Andere Britse waarnemers (er was ook een Britse militaire missie bij Mikailowitsj) berichten, dat sommige afdelingen in Montenegro en Bosnië zij aan zij vechten met de Duitsers en Italianen. Maclean komt hoogstpersoonlijk een keer in het vuur van Tsjetniks op Partisanen. Een academisch historicus die zich toevallig onder de Britse intelligence-officieren bevindt, verzamelt en bestudeert Tsjetnik-correspondentie en schrijft, aldus Maclean, hier een zó afdoend rapport over, dat de geallieerden Mikailowitsj moeten laten vallen. Het hoofdkwartier Middle East geeft de generaal nu een bepaalde opdracht en een termijn, binnen welke hij zich daarvan moet kwijten. Als ook dit ultimatum niets oplevert wordt de missie teruggetrokken en het droppen gestaakt. In het Lagerhuis verklaart Churchill hierover later: „The reason why we have ceased to supply Michailowitch with arms and support is a simple one. He has not been fighting the enemy, and, moreover, some of his subordinates have been making accommodations with the enemy." Koning Peter maakt in 1944 het gebaar, openlijk met Mikailowitsj te breken en zijn volk op te roepen Tito bij te staan, maar het is te laat. Voor de koning dan.

Na de val van Belgrado, in oktober 1944, vallen de Zuidslavische NSB-regeringen in elkaar, door gebrek aan hulp van de vijand. Tito verleent amnestie aan het gros van de Tsjetniks, die daarvan in groten getale gebruik maken; anderen trokken met de Duitsers terug. De aanvoerders moeten terechtstaan en Mikailowitsj wordt op 15 juli 1946 ter dood veroordeeld. Pavelitsj vond een goed heenkomen naar Argen-

tinië, bij Peron en Eva. Hij zal wel niet meer in particuliere audiëntie op het Vaticaan zijn ontvangen. Eva wel. Die kan zijn groeten hebben overgebracht.

De Duitsers het land uit, een heersende klasse onttroond, de koninklijke dictatuur aan de kant gezet en Tito aan de macht. Het laatste betekent dus verandering van dictatuur in Zuidslavië. Dat wil zeggen, dat er niet direct aanleiding is om zich zorgen te maken. Waarom zou het erger zijn dat nu Zuidslavische aristocraten en gegoede burgers in ballingschap leven, dan toen vroeger de socialistische arbeiders naar het buitenland moesten vluchten? Als er niets meer te vermelden ware, zou ik dit opstel wel willen besluiten met een uitspraak, dat ik aan Mikailowitsj de nederlaag gun en Tito de overwinning. Dat is een uitdrukking van mijn voorkeur, die niet wegneemt, dat ik elke vorm van absolutisme lager stel dan elke vorm van democratie. Maar er is wèl meer het vermelden waard.

Tito is dus een communist. Het communisme is een geloof, een geloof dat niet het mijne is. De tegenstelling die tussen Tito en de paus van het Kremlin bestond en al weer mooi opleeft, is van mijn standpunt gezien een koude godsdienstoorlog. Als niet-communist beschouw ik haar met dezelfde ogen waarmee de Turk van enige eeuwen geleden zou hebben waargenomen hoe calvinisten en roomsen met elkaar omgingen. Deze moslem hoefde alleen maar partijdig te worden, wanneer en zodra hij bij een der tegenstanders de neiging zou bespeuren tot het houden van kruistochten.

Nu geloof ik op het ogenblik niet aan het gevaar van Zuidslavische en zelfs niet aan dat van Russische kruistochten in onze richting. Het zijn de Russen geweest, die in de laatste anderhalve eeuw te lijden hebben gehad onder Franse, Engelse en Duitse legioenen op hun grondgebied, het is niet andersom. Het lijkt mij waarschijnlijker dat de volgende kruistocht weer in oostelijke richting gaan zal. Bijvoorbeeld om het Russische kolonialisme te bestrijden. In sommige de USSR aangrenzende gebieden bestaat, dat lijkt mij niet aan twijfel onderhevig, een zeker Russisch-communistische kolonialisme, misschien met panslavistische karaktertrekken, wellicht gestuwd door militair imperialisme. Nu ben ik in zoverre een terecht verdachte persoon, dat ik kolonialisme ten aanzien van Europeanen niet afschuwelijker vind dan tegenover gelen of bruinen. Terwijl verder, zoals ik aan het begin van dit opstel al bekende, een orthodox, negentiende-eeuws kolonialisme voor de landen die met Hitler de Sowjet-Unie hebben overvallen en

gebrandschat, ik denk aan Hongarije en Bulgarije, mij niet bijzonder kan ontroeren. Tenminste voor een zekere tijd. Ik geef toe, dat het één keer weer afgelopen moet zijn; maar niet, voordat er garanties aanwezig lijken te zijn, dat de geschiedenis zich niet zal herhalen.

Maar is Tito wel een communist? Hij staat er zelf op, zo te heten, maar ook Luther noemde zich nog jaren nadat hij zijn stellingen had aangespijkerd en andere ketterse daden verricht had katholiek. Het behoort niet tot de taak, die ik mij met dit opstel oplegde, de geschillen tussen Tito en Moskou te bestuderen en geef alleen enkele punten aan. Op 28 juni 1948 stoot de Kominform de Joegoslavische communistische partij uit. Het is, zegt Dozy, interessant nog eens de namen te lezen van hen die dit vonnis ondertekenden: Zhdanov (Rusland; stierf enige maanden later onder nog niet opgehelderde omstandigheden), Kostov (Bulgarije; anderhalf jaar later als verrader en imperialistische spion opgehangen), Anna Pauker en Vasile Luca (Roemenie; later als contra-revolutionairen uit de partij gestoten en veroordeeld), Farkas (Hongarije; later veroordeeld), Slansky en Gminder (Hongarije; later als verraders afgemaakt). Volledigheidshalve zij opgemerkt, dat er ook rechters bij waren die later niet zijn gevallen.

Tito wordt zelf door officiële woordvoerders een kapitalistische spion, een verrader genoemd. Subversieve acties volgen, economische boycot, intimidatie van het Zuidslavische volk. De boekjes die van weerskanten opengedaan worden onthullen de merkwaardigste zaken en verhoudingen. Een vlijmkoude oorlog van zeven jaren breekt uit.

Maar Stalin gaat dood, het XXste partijcongres wordt gehouden, de sfeer wordt anders. Op 2 juni 1956 komt Chroesjtsjow een bezoek aan Belgrado en de excuses overbrengen. Molotow, Tito's hartsvijand, wordt op een zijspoor gerangeerd. De uitspraken in processen tegen „titoïsten” in verscheidene satellietstaten worden herroepen, de gehangenen gerehabiliteerd, de Kominform ontbonden. De destalinisatie gaat tekenen van ontkolonisering vertonen, Chroesjtsjow brengt Tito een nieuw bezoek en Tito reist opeens af naar De Krim. Het is oktober 1956 en november 1956 volgt. De geslaagde poging van Polen en Rusland tot zekere ontkolonisering, de mislukking en de tragedie in Hongarije.

De weg naar de oude tegenstellingen is alweer ingeslagen. Albanië, het stalinistische bolwerk, dat Stalin er in 1948 het eerst van heeft weten te overtuigen dat Tito een verrader was, dat van alle satellietstaten de breuk met Zuidslavië het laatst heeft hersteld, hervat de koude oorlog al in december 1956. Drie „titoïstische spionnen”, waaronder een Joegoslaaf, die in de oorlog het verzet in Albanië mee geleid heeft,

worden terechtgesteld. Moskou heeft hier natúúrlijk weet van. Moskou verbiedt ook aan Kadar om het pact tussen Gerö en Tito te laten uitvoeren. Het is alweer bijna zo als het vroeger was.

De bewondering, die men voor Tito heeft gekregen bij het lezen van de Zuidslavische oorlogsgeschiedenis (zelfs als men zich tot de verslagen van diens tegenstanders beperkt heeft) wordt nog groter, als men ziet hoe hij zich tegen het almachtige Rusland teweêr heeft gesteld en stelt. Ik kies met dat „almachtige” geen epitheton om er mee te chargeren. Volgens Chroesjtsjow, in zijn rede ter ontluistering van Stalin, heeft deze laatste over Tito gezegd: „ik hoef mijn pink maar te bewegen — en er is geen Tito meer”. En militair was de toestand inderdaad zo. Zuidslavië werd begrensd door verschillende hem niet vriendschappelijk gezinde en geheel aan Rusland onderhorige naties. Het is niet teveel gezegd, dat het land zich bedreigd kon voelen door de militaire kolos, die het trotseerde, aan zijn grenzen.

Het bewonderenswaardige is, ten eerste, dat het land niet door de knieën ging en ten tweede, dat het zich niet door paniek heeft laten corrumperen en Amerika in de armen gevlogen is. Heeft het gedaan wat wij, die ons nog niet tegenover een twintigste part van dezelfde dreiging bevinden, doen? Heeft het dan in godsnaam de moordenaars van Kragnavatsj en duizend andere plaatsen, SS'ers en gewone Speidels, weer gerehabiliteerd door ze als bondgenoten aan te trekken? Heeft het maar weer snel een bondgenootschap gesloten met de Duivel van gisteren tegen de Beëlzebub van morgen?

De Nederlander die ziet wat het economisch veel kwetsbaarder Zuidslavië deed en bereid is weer te doen tegenover een twintigmaal reëlere bedreiging dan waartegenover hij zelf staat, wordt bloedrood van schaamte over zijn regering, over zijn pers, over zijn volk.

W. van Elden

CARMINA BURANA

Sedert Carl Orff een aantal teksten van vaganten-liederen onder de titel „Carmina Burana” op muziek zette heeft deze middeleeuwse poësie ook in bredere kring bekendheid verkregen. Orff ontleende zijn teksten aan een van de belangrijkste verzamelingen dier liederen, een codex, die in de 13de eeuw werd samengesteld en kort na 1803 in het klooster Benediktbeuren in Beieren werd ontdekt. Vandaar de naam „Carmina Burana”.

De teksten van de Codex Buranus luiden grotendeels in het middeleeuws latijn, deels ook in het middelhoogduits. Soms worden twee talen dooreen gebezigd: latijn en duits of latijn en provençaals. De onderwerpen zijn van zeer uiteenlopende aard. Men kan twee groepen onderscheiden: moralistisch-satirische gedichten over het leven en de natuur enerzijds en anderzijds minnelieder, speel- en drinkliederen en dergelijke. Laatstgenoemde dragen vaak een populair karakter en zijn soms zo scabreus, dat de abten van het klooster de codex wijselijk achter slot en grendel hadden opgeborgen.

De moderne wetenschap is geneigd om aan te nemen, dat de hier bedoelde vaganten-poesie niet uitsluitend stamt uit de kring van de zwervende en min of meer verlopen studenten, clerici, liedjeszangers, muzikanten en potsenmakers, maar dat zij goddeels ook afkomstig is van oudere geleerden en van de adel. Immers vele teksten verraden een grote cultuur en geven blijk van een grote beheersing van het latijn. Een voorbeeld hiervan vormt de Biecht van den Aartspoët, waarvan hieronder enkele strofen zijn vertaald en die wordt toegeschreven aan een van de ridders uit de omgeving van Barbarossa's kanselier Rainald von Dassel.

Een drietal specimina met vertaling volgen hier:

ECCE GRATUM

Ecce gratum
et optatum
ver reducit gaudia,
purpuratum
florete pratum,
sol serenat omnia.
Iamiam cedant omnia,
estas redit,
nunc recedit
Hyemis sevitia.

Iam liquescit
et decrescit
grande, nix etcetera,
bruma fugit
et iam sugit
ver estatis ubera.
Illi mens est misera
qui nec vivit
nec lascivit
sub estatis dextera.

Gloriantur
et letantur
in melle dulcedinis,
qui conantur
ut utantur
premio Cupidinis.
Simus iussu Cupridis
gloriantes
et letantes
pares esse Paridis.

Zie de blijde
Lang verbeide
Lente brengt weer vreugd in 't land,
Rode klavers
En papavers
Sieren 't weiland te allen kant.
Alle droefheid is voorbij,
Zomer daagt weer
En verjaagt weer
Winters strenge heerschappij.

Reeds verdwijnen
En verkwijnen
Storm en hagel, sneeuw en vorst,
Nevels vluchten
Uit de luchten,
Lente zuigt aan Zomers borst.
Miserabel is van geest
Die niet leven
En zich geven
Wil aan 't dartel voorjaarsfeest.

Juicht verheugd nu
En vol vreugd nu
Om dit zoete paradijs,
Laat ons zingen,
Vrolijk dingen
Naar Cupido's ereprijs,
Laat ons op dit Meifestijn
Veel keren
Venus eren,
Laat ons allen Paris zijn.

CONFESSIO ARCHIPOETAE

Aestuans interius
ira vehementi
in amaritudine
loquor meae menti:
factus de materia
levis elementi
folio sum similis
de quo ludunt venti.

Cum sit enim proprium
viro sapienti
supra petram ponere
sedem fundamenti,
stultus ego comparor
fluvio labenti
cum eodem tramine
numquam permanenti.

Feror ego veluti
sine nauta navis,
ut per vias aeris
vaga fertur avis;
non me tenent vincula,
non me tenet clavis,
quaero mei similes
et adiungor pravis.

Mihi cordis gravitas
res videtur gravis,
iocus est amabilis
dulciorque favis;
quidquid Venus imperat
labor est suavis,
quae numquam in cordibus
habitat ignavis.

Via lata gradior
more iuventutis,
implico me vitiis
immemor virtutis,
voluptatis avidus
magis quam salutis
mortuus in anima
curam gero cutis.

Razend brengt de woede mijn
binnenste aan het koken
en met een verbitterd hart
wordt het uitgesproken:
Ja ik ben geschapen uit
't lichtste stof der aarde
als een blad, dat op de wind
dartel spelevaardde.

Wie verstandig is en wijs
zal van jongsaf leren
om zijn woning op een rots
stevig te funderen;
Maar ik, dwaas, gelijk een beek
blijf ik verder stromen,
herwaarts, derwaarts, en vermag
nooit tot rust te komen.

Als een stuurloos vaartuig word
ik in 't rond gedreven,
als een vogel in de lucht
zwerf ik door het leven;
met geen sleutel houdt ge mij,
houdt mij met geen banden;
mijns gelijken zoek ik op,
't uitschot aller landen.

's Levens loodzwaar plichtsbef
biedt mijn hart geen woning;
zoet is mij de speelse scherts,
zoeter nog dan honing;
Wanneer Venus me iets beveelt
wijd ik mij daar graag aan,
Venus, nooit bewoonde zij
harten die slechts traag gaan.

't Brede pad op ga ik voort
als vanouds de jeugd deed;
zonden zijn mijn dag'lijks brood,
weet ik nog wat deugd heet?
Voor wat aardse vreugde laat
ik mijn zielsheil schieten;
geestelijk gestorven wil 'k
lijfelijk genieten.

IN TABERNA

In taberna quando sumus,
non curamus quid sit humus,
sed ad ludum properamus,
cui semper insudamus.
Quid agatur in taberna,
ubi numus est pincerna,
hoc est opus ut quaeratur,
sic quid loquar audiatur.

Quidam ludunt, quidam bibunt,
quidam indiscrete vivunt,
sed in ludo qui morantur,
ex his quidam denudantur;
quidam ibi vestiuntur,
quidam saccis induuntur;
ibi nullus timet mortem,
sed pro Baccho mittunt sortem.

Primo pro nummata vini;
ex hac bibunt libertini
semel bibunt pro captivis,
post haec bibunt ter pro vivis,
quater pro Christianis cunctis,
quinque pro fidelibus defunctis,
sexties pro sororibus vanis,
septies pro militibus silvanis.

Octies pro fratribus perversis,
novies pro monachis dispersis,
decies pro navigantibus,
undecies pro discordantibus,
duodecies pro paenitentibus,
tredecies pro iter agentibus;
tam pro papa quam pro rege
bibunt omnes sine lege.

Bibit hera, bibit herus,
bibit miles, bibit clerus,
bibit ille, bibit illa,
bibit servus cum ancilla,
bibit velox, bibit piger,
bibit albus, bibit niger,
bibit constans, bibit vagus,
bibit rudis, bibit magus.

Als we in de taveerne toeven
kan de dood ons niet bedroeven,
neen het is om vreugd te scheppen
dat we steeds ons derwaarts reppen.
Hoe het op de kroeg gesteld is,
waar de opperschenker 't geld is,
dat moet nodig bestudeerd:
hoort dus wat mijn lied U leert.

Die hier drinken, die daar spelen,
ginder is 't een wild krakelen;
van wie aan het spel meededen
zijn er die zich naakt uitkleden,
zijn er die een pak aantrekken
of met zak en as zich dekken;
niemand vreest hier Magre Hein,
allen zweren bij de Wijn.

De eerste dronk geldt wie betalen,
alwie leeft de tweede male,
dan drinkt al wat tof en taai is
op wie brommen in de bajus,
vierdens: alle Christenen ter ere,
vijfdens: op wie stierven in den Here,
zesdens: op de meisjes van de straat
en dronk zeven: de soldaat.

Acht: op de verlopen fraters,
negen: op de bedelende paters,
tien: op zwervers en nachtbrakers,
elf: op alle ruziemakers,
twaalf: op wie hun zonden boeten,
dertien: op wie varen moeten;
en als 't Paus en Keizer geldt
drinken allen ongeteld.

Aldus drinken de soldaten,
drinken burgers en prelaten,
drinken knechten met hun meiden,
drinken man- en vrouwvolk beiden,
drinkt wie trouw of wispelturig,
drinkt wie sloom is en wie vurig,
drinkt wie blondgelokt en grijs,
drinkt wie dom is en wie wijs.

Bibit pauper et aegrotus,
bibit exul et ignotus,
bibit puer, bibit canus,
bibit praesul et decanus,
bibit soror, bibit frater,
bibit anus, bibit mater,
bibit iste, bibit ille,
bibunt centum, bibunt mille.

Parum sescentae nummatae
durant cum immoderate
bibunt omnes sine meta
quamvis bibant mente leta.
Sic nos rodunt omnes gentes
et sic arimus egentes;
qui nos rodunt confundantur
et cum iustis non scribantur.

Drinkt de balling, de onbekende,
de arme en zieke in zijn ellende,
drinkt wie jong is en wie kaal is,
drinkt wie klerk en principaal is,
drinkt de zuster, drinkt de broeder,
drinkt ouwe opoe en drinkt moeder;
drinkers hier en drinkers daar,
honderd, duizend bij elkaar.

— Wel voor zevenhonderd gulden
maken ze vanavond schulden —
— In het drinken zijn ze onmatig,
van betalen hoogst nalatig —
Aldus gaan de mensen vitten
als we vrolijk samen zitten;
Wie zo oordeelt zij vervloekt
en niet als gerecht geboekt!

AZIATISCHE STEMMEN OVER AZIË

Wanneer men over hulp aan „onderontwikkelde” gebieden spreekt doet men er goed aan deze hulp niet uitsluitend te zien in een omlijsting van machines en landbouwwerktuigen, omdat men zo te sterk de nadruk legt op de materieel-technische kant. Weliswaar zijn de materiële problemen in de Aziatische en Afrikaanse landen het nijpendst en zijn deze landen van het moment af dat Europa de industriële revolutie doormaakte juist in technisch opzicht het meest achtergebleven; weliswaar ook is de westerse beschaving voor een deel naar de materiële kant doorgeslagen, maar dat neemt niet weg dat er ook op ander gebied een Aziatisch-Afrikaanse vraag en een westers aanbod bestaan. Immers, enerzijds kunnen de zgn. onderontwikkelde volken zeker hun voordeel doen met andere elementen dan de zuiver technische; anderzijds heeft het Westen die elementen ook ter beschikking.

Zo houdt het verlenen van hulp aan zgn. onderontwikkelde gebieden onder meer in een medewerken aan de vorming van een intellectuele elite, opgeleid naar westerse maatstaven. Deze laatste toevoeging is niet overbodig, omdat overal wel een intellectuele elite bestaat, maar omdat haar wetenschappelijke opleiding verschilt van de westerse. Niet in die zin, dat zij wetenschappelijk minder hoogstaand zou zijn, maar omdat zij gericht is op de traditie, gebonden is aan religieuze dogma's of morele en sociale normen en — wat de horizon betreft — beperkt is tot de eigen beschavingskring. De Aziatische revolutie betekende niet alleen een reactie op de westerse overheersing, maar tevens een slaken van de traditionele banden die de maatschappij verstard hadden. Het is dan ook geen toeval dat de leiders van het nieuwe Azië en Afrika jeugdige intellectuelen waren of zijn, die een westerse opleiding hebben gehad en die, Gandhi alleen uitgezonderd, zich hebben losgemaakt van de religieuze en sociale normen en van de geestelijke hegemonie van Hindoe priesters, Boeddhistische monniken, Confucianistische literaten en Moslimse oelama's. Naast de traditionele intellectuele elite groeide de jonge generatie die zich de levendige en vrije — in de zin van niet aan bepaalde dogma's gebonden — wetenschap van het Westen eigen maakte.

Hulp aan jeugdige Aziatische en Afrikaanse intellectuelen wordt door talrijke westerse landen gegeven. Hoewel het hier een vorm van hulpverlening betreft, die de zgn. onderontwikkelde volken niet in de

eerste plaats behoeven om de hen nijpende problemen meester te worden, is zij toch belangrijk, omdat zij vandaag een zekere goodwill kweekt bij hen, die morgen de geestelijke elite in hun vaderland vormen. Dit is geen opmerking in de zin van dat het Westen zo toch maar weer het beste zijn belangen behartigt, want de tegenwoordige Aziatische generatie heeft zich ook niet door een gevoel dat zij wat aan het Westen verschuldigd was — in sommige kringen met „dankbaarheid” verward — ervan laten weerhouden de politieke banden te verbreken. De belangrijkheid echter ligt in het contact tussen het Westen en de Aziatische en Afrikaanse wereld, een contact dat anders is dan vroeger, nl. een op basis van vrijwilligheid. Een contact ook dat leidt tot een kennis nemen van elkanders behoeften en tot het vormen van wederzijds begrip en dat daardoor de mogelijkheid in zich bergt West en Oost en daarmee de gehele wereld van voordeel te zijn.

Deze vrij lange aanhef was m.i. noodzakelijk om een drietal boeken in te leiden. Wat de onderwerpen betreft liggen zij nogal uiteen. De overweging echter om ze in een artikel te bespreken is deze, dat het drie dissertaties betreft, door Aziaten aan Nederlandse universiteiten verdedigd, en dat zij allen bij een en dezelfde uitgeverij, nl. bij N.V. Djambatan te Amsterdam, zijn verschenen.

VEDULA JAGANNADHAM. *Social insurance in India*.
Amsterdam, 1954, 8°. viii + 100 blz.

De Indiër Jagannadham behandelt in zijn boek de sociale verzekering die hij als een middel beschouwt tot bestrijding van de armoede in zijn land. Dat een stelsel van verzekering slechts één aanval op het armoedeprobleem kan zijn is hij zich wel bewust; hij ziet het trouwens min of meer als onderdeel van een sociale omwenteling die, naar zijn mening, het complement moet zijn van de industriële revolutie, die sinds enkele decennia bezig is de structuur van de Indiase maatschappij te wijzigen. Het feit dat Jagannadham dit verband legt tussen de sociale toestanden en het verzekeringswezen maakt dit boek belangrijk voor allen die zich willen verdiepen in de problemen die met een politiek van sociale zorg in een zgn. onderontwikkeld Aziatisch land samenhangen.

Dat aan de andere kant in dit boek het verzekeringsprincipe centraal is gesteld is duidelijk: Jagannadham betoont zich hiervan een warm voorstander. In zijn beantwoording van de vraag of een arm land als India zich een kostbaar stelsel van sociale verzorging kan veroorloven

stelt hij, dat het geen last is die op staat of particulieren drukt, maar een „wise investment in human capital”. Bij de problemen die zich voordoen doet hij meer dan alleen het registreren van de vraagpunten: verplichte of vrijwillige, algemene of beperkte verzekering, staatszorg of particulier initiatief, financiering door het heffen van belastingen of door vrijwillige bijdragen. Hij geeft duidelijk aan naar welke oplossingen zijn voorkeur uitgaat. Interessant is zijn beschrijving van de voor de oorlog bestaande regelingen, die meer gebaseerd waren op een verondersteld verantwoordelijkheidsgevoel bij de werkgevers dan op het principe van de verzekering als zodanig. Interessant ook zijn de hoofdstukken gewijd aan de huidige sociale wetgeving in India, waaruit men kan leren voor welke enorme problemen de Indiase regering zich gesteld ziet. Dat met de Employees' State Insurance Act (1948) niet alle moeilijkheden zijn opgelost is duidelijk en Jagannadham geeft ook aan dat de regeling nog te beperkt is, zowel wat betreft degenen die er onder vallen (de landelijke bevolking b.v. valt er buiten), als de gevallen waarvoor zij geldt (nl. alleen bij ziekte, ongeval en moederschap, niet bij werkloosheid, ouderdom en invaliditeit). Ondanks de onvolkomenheden echter moet men bewondering hebben voor de wijze waarop de Indiase regering dit veelomvattende probleem heeft aangepakt. Een deel van die bewondering geldt ook de schrijver, die door zijn heldere uiteenzetting dit boek tot aantrekkelijke lectuur heeft weten te maken voor een wijder kring dan die der verzekeringsdeskundigen alleen.

MAUNG MAUNG. *Burma in the Family of Nations*. Amsterdam, 1956. 8°. xii + 236 blz., bijl., bibl.

Behandelt Jagannadham een specialistisch onderwerp in een uitgebreider verband, Maung Maung beziet in zijn dissertatie een uitgebreid veld door de bril van een specialist. Het onderwerp is de historische ontwikkeling van Burma in de laatste twee eeuwen, van het optreden der Alaungpaya-dynastie (1760) af tot de tegenwoordige tijd toe. Het feit dat de schrijver jurist is, doet aan zijn kwaliteiten als historicus niets af, maar geeft wel aan van welke gezichtshoek uit hij zijn materiaal benaderd heeft. Het gaat hem grotendeels om de juridische kanten van de ontwikkeling en om de geschiedenis van de internationale relaties en het internationale recht met betrekking tot Burma. Zijn bovengenoemde kwaliteiten als historicus blijken echter vooral hieruit, dat Maung Maung, ondanks de beperking die hij zich heeft opgelegd, ontkomen is aan het gevaar van zijn onderwerp uitsluitend door de lens

van zijn juridische geschooldheid op het scherm van internationale relaties te willen projecteren — aan het gevaar dus van een eenzijdig scheeftrekken van het beeld. Zijn voorstelling is ook niet gekleurd door rancune jegens de Engelsen of door een neiging om te bagatelliseren wat het contact met het Westen voor Burma heeft betekend: een hoge graad van objectiviteit is in dit boek bereikt. Voegt men daarbij dat *Burma in the Family of Nations* in tegenstelling tot vele werken in de juridisch-historische sfeer niet mank gaat aan het euvel van onleesbaarheid, maar integendeel zeer vlot en onderhoudend is geschreven en dat tenslotte een derde van het boek gevormd wordt door een ahangsel van documenten en bronnen, waarvan een aantal tot voor kort onbereikbaar was, dan zal het duidelijk zijn dat men hier te doen heeft met een belangrijke Aziatische bijdrage tot de kennis van Azië's jongste verleden.

Het onderwerp is belangrijk genoeg: het omvat de ontwikkeling van een land dat, afgesloten van wat er buiten zijn grenzen op de wereld te koop was en geregeerd door een koning die heilig overtuigd was van zijn centrale positie in het heelal, in contact kwam met het Westen en mede omdat het zich niet, zoals de buurstaat Siam, daaraan wist aan te passen, aan de westerse machtsuitbreiding ten offer viel, maar dat, onder de drang van de omstandigheden geestelijk op de nieuwe tijd overschakelde en er in slaagde vóór de eerste helft van deze eeuw ten einde was de onafhankelijkheid te herwinnen. Veel aandacht is besteed aan de juridisch-politieke status van het Burmese koninkrijk en aan de relaties die het vooral met de East India Company en de Brits-Indische regering onderhield tot het in drie fasen door de Engelsen werd geannexeerd. Bij de behandeling van de Britse periode wordt de meeste nadruk gelegd op de regeringsvorm en op de staatsrechtelijke wijzigingen der jaren-twintig en -dertig, op de ontwikkeling dus die, voor zij tot volle ontplooiing kwam, doorbroken werd door de Tweede Wereldoorlog en de naoorlogse gebeurtenissen, die tenslotte de onafhankelijkheid — buiten het Britse Gemenebest — brachten. De drie laatste hoofdstukken zijn gewijd aan de Burmese grondwet, aan de moeilijkheden die de jonge staat na de vrijwording het hoofd kreeg te bieden en aan de positie van Burma in de volkerengemeenschap. Wie benieuwd is naar de achtergronden en het wezen van de politiek van „positieve neutraliteit” die landen als Burma thans voeren, kan in het voortreffelijke boek van Maung Maung terecht.

G. MOUSSA DIB. *The Arab Bloc in the United Nations*. Amsterdam, 1956. 8°. 128 blz., bibl., reg.

De laatste opmerking was bedoeld om te wijzen op een zekere actualiteit in het boek van Maung Maung. Actueler nog is de dissertatie van de Libanees Dib. Het onderwerp, veel meer omvattend dan dat van de Burmese promovendus, niet wat de tijd, maar wel wat het geografische gebied en de veelheid van problemen betreft, is uitermate belangwekkend en verschillende hoofdstukken, vooral die waarin de tegenstelling tussen de Arabische landen en enkele Europese mogendheden en de positie der Arabieren tussen Oost en West worden behandeld, zijn zeker de moeite van het lezen waard. Het betoog van Dib is echter uitsluitend op de politiek gericht en hoewel de titel aangeeft dat men zijn onderwerp niet moet zien als meer dan een overzicht van de houding der verschillende Arabische landen in de Verenigde Naties, was in het eerste, inleidende hoofdstuk, dat zowel de solidariteit der Arabieren onderling als het gebrek daaraan behandelt, een uiteenzetting van de sociale en economische aspecten zeker op haar plaats geweest.

In Dib's boek zijn ongetwijfeld zeer waardevolle passages aan te wijzen, vooral die waar hij de tegenstelling tussen Noeri van Irak en Nasser van Egypte analyseert, nl. niet als een absolute tegenstelling tussen pro- en anti-Westers, maar meer als een verschil van mening over de vraag welke van beide mogelijkheden men prioriteit moet verlenen, òf de mogelijkheid van het aanvaarden van steun van het Westen òf die van het zich beroepen op de Arabische solidariteit. Deze analyse moge in de praktijk van de huidige politiek wat academisch lijken wanneer blijkt dat Irak in alle geschillen tussen het Westen en het Sowjet-bloc de kant van het Westen kiest en Egypte een neutrale houding aanneemt, maar men kan er tevens uit afleiden dat een man als bv. Nasser in wezen niet anti-Westers is, maar slechts een kampioen van de Arabische solidariteitsgedachte wil zijn, als hoedanig hij met het Westen in botsing komt. Dit boek, dat tussen haakjes verschenen is vóór de nationalisatie van het Suezkanaal, is objectief geschreven, ook t.a.v. Israël, al is natuurlijk wel te bespeuren dat er een Arabier aan het woord is.

De drie hier besproken dissertaties zijn het resultaat van Westerse hulpverlening aan zgn. onderontwikkelde gebieden, hoe weinig belangrijke indruk zij ook maken wanneer men ze stelt naast fabriekshallen, landbouwmachines of medische apparatuur. Inderdaad is dit een bescheiden vorm van hulpverlening, maar zij is voor de Aziaat, psycho-

logisch gezien, beter te verteren. De technische hulp immers — het woord technisch nu in de beperkte betekenis — is gebaseerd op westerse superioriteit en zij wordt dikwijls verleend met de westerse redderigheid die de Aziaat er steeds van doordrongen doet zijn dat hij „onderontwikkeld” is en een achterstand heeft in te lopen. Het werk echter dat hier is verricht door de universiteiten van Amsterdam en Utrecht en de internationale uitgeverij Djambatan, door allen die eraan meegewerkt hebben van de promotors af tot de zettters toe, is een vorm van hulp, die voor de Aziaten het meest aanvaardbaar is, omdat zij zich slechts beperkt tot het scheppen van een gelegenheid om datgene te doen wat zij zèlf kunnen doen en waarvoor zij zelf uiteindelijk het meeste werk hebben te verzetten.

ROOMSE ONZEKERHEDEN

De hoogste troef van Rome tegenover het protestantisme is de eenheid en zekerheid die in de Moederkerk gegeven is. Zij bezit de vaste maatstaf voor de onfeilbaar zekere kennis van de geopenbaarde waarheid. Buiten haar heerst verdeeldheid als gevolg van de steeds wisselende, aan willekeur onderworpen uitleg die aan de geloofsleer wordt gegeven, doordat niet het gezag van de kerk, in haar tradities vastgelegd, maar de zelf door de gelovigen te interpreteren Schrift als bron en norm voor het christelijk geloof wordt gehouden. Dit alles leert de R.K. Kerk die zichzelf ziet als de behoedster van de waarheid die bij haar veilig is en die zij dus alleen het recht heeft ongerept over te leveren.

Het is deze zekerheid en eenheid waar de kerk zich op beroemt, die zoekende zielen ertoe brengt rust te zoeken bij die kerk die God zelf heeft ingesteld, die zelf dus heilig is, waarvan de sleutelmacht aan Petrus, de eerste bisschop ofwel paus van Rome, is toevertrouwd, van wie deze macht van paus op paus is overgegaan. Het is deze indrukwekkende, door eeuwenlange traditie bevestigde zekerheid die aan sommige onrustig vibrerende zielen van kunstenaars en intellectuelen van thans in de niet langer te verdragen spanningen van komende en verdwijnende inzichten en overtuigingen, die elkaar weerspreken en verdringen, als een eindelijke rust, vertroosting en verlossing voorkomt, als een veilig bolwerk van waaruit zij — in dubbele zin uitgerust — de verwarringen en verschillen als tijdelijke dwalingen tegemoet kunnen treden. Zo vertoont deze eeuw ons het verschijnsel van een aantal opzienbarende bekeringen tot de Moederkerk, die voor de geestelijke situatie van deze ongewisse tijden even kenmerkend zijn als voor de vorige eeuw de geruchtmakende verloocheningen van het oude geloof. Dit mag ons intussen niet doen voorbijzien aan de geruisloze afval, die de R.K. Kerk ook erkent als feit, maar hierover gaat het nu niet.

Men kan zich afvragen hoe het nu eigenlijk zit met die door Rome geponeerde zekerheid. Kan deze zich handhaven bij het onderzoek van veel wat eeuwen lang tot die zekerheid behoorde, maar daarvan is losgemaakt als bijkomstigheid? Men kan die vraag op tal van terreinen stellen. Met de vraag hoe het gesteld is met de zekerheid van de Roomse traditie op geloofsgebied en hoe zij zich verhoudt tot wat dan

toch steeds maar het begin en grondslag van elk christelijk geloof blijft, de christelijke openbaring in de Schrift, houdt zich een studie bezig die tot onderwerp heeft de verhouding van Rome tot de bijbel, een studie van een nieuwtestamenticus van reformatorische belijdenis, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.* Een studie die in eerste instantie geen polemiek wil voeren met Rome, die deze verhouding conscientieus wil nagaan, maar waarvan de schrijver niet ontkomt aan het plaatsnemen van een aantal vraagtekens achter de zekerheidsaanspraken van Rome en zelfs gedwongen wordt tot de conclusie dat de R.K. Kerk ten opzichte van haar leerstellingen die bij haar een onfeilbaar karakter bezitten, in onoplosbare moeilijkheden verkeert.

Dit is zozeer de indruk die lezing van dit nauwgezet en in rustige toon weergegeven onderzoek bij mij heeft doen ontstaan, dat ik, ware ik katholiek — en niet bij voorbaat bereid een apologetische gevechtsstand in te nemen — door de lezing mij niet op mijn gemak zou voelen. Het betoog van prof. Sevenster lijkt mij dan ook meer te zijn dan een dispuut tussen theologen, waarom het mij gewent toeschijnt zijn bezwaren tegen de zekerheidsaanspraken van Rome voor een groter publiek te pogen uiteen te zetten, waarbij ik mij er wel rekenschap van geef dat ik aan de behoedzame uitvoerige argumentatie in een kort overzicht geen recht kan doen en dat mijn weergave valt buiten het bijbels-reformatorisch standpunt van de geleerde onderzoeker.

Sevenster is zich wel bewust van de grenzen van een gesprek met Rome. Daarvoor ligt bij Rome het dogma te onwrikbaar vast, zodat wat van het vastgelegde dogma afwijkt niet eens discutabel is. Voor Rome is het dan ook volstrekt verwerpelijk reeds te onderstellen dat het dogma nog eens opnieuw op zijn bijbels gehalte onderzocht zou moeten worden. Prof. Sevenster wil nu nagaan hoe en in hoeverre de opvatting van de kerk, door Christus aangesteld te zijn als behoedster en verklaarster van het gehele pand der geopenbaarde waarheid, werkelijk vastligt. Hij onderzoekt nauwkeurig of de houding van de kerk nooit geweld heeft aangedaan aan de bijbel, of men hem nimmer dingen heeft laten zeggen die hij niet heeft willen zeggen en of men hem niet de mond heeft gesnoerd wanneer hij wilde spreken.

De schrijver begint met er zich over te verheugen dat het lezen en bestuderen van de bijbel bij Rome sinds enige decennien een renaissance beleeft. Altijd dan binnen deze beperking dat, als er een bron van geloof volstrekt noodzakelijk is, deze zeker niet de Schrift, maar

*) Dr. J. N. Sevenster, Rome en de vrije bijbel. Uitgeversmij. Holland, Amsterdam, 1956.

de traditie moet zijn. De kerk heeft haar gezaghebbende bijbel in de Vulgaat, de „vetus vulgata editio”, de Latijnse tekst die door de kerkvader Hieronymus is vastgelegd en die sinds het concilie van Trente van 1546 als Vulgaat zeer algemeen is geworden. Nu erkennen ook r.k. nieuwtestamentici dat van de tekst van de Vulgaat niet gezegd kan worden dat deze een kritische authenticiteit bezit. Bij het steeds voortgaande onderzoek naar de meest authentieke tekst, dus naar de meest betrouwbare lezing, is dit duidelijk gebleken. Maar toch is de Vulgaat (en moet dus blijven) volkomen bewijskrachtig wanneer het gaat om de fundering van geloof en zede, omdat zij in dit opzicht vrij is van elke dwaling.

Nu bestaan er dus afwijkingen van de Vulgaat in de kritische grondtekst. Sevenster is m.i. terecht van mening dat Rome voor grote moeilijkheden staat, als zij moet antwoorden op de vraag waarom zij ook niet op het stuk van geloof en zede de grondtekst voor gezaghebbend verklaart, welk gezag men wel erkent als het gaat om de benadering van de oorspronkelijke, meest juiste tekst. Het komt voor dat de Vulgaat een tekst bezit die men met de beste wil niet als een echte oorspronkelijke tekst kan houden, omdat de oudste, meest betrouwbare handschriften die tekst niet kennen, zoals bijv. de tekst van 1 Joh. 5 : 7, 8, kennelijk een tamelijk late invoeging. Ook r.k. bijbelcritici distantiëren zich van deze tekst. Maar dan blijft toch de Vulgaat gezaghebbend en wordt er gezegd: „Wanneer de Vulgaat een dogmatische tekst mocht hebben, die in de grondtekst ontbreekt, dan is er op die plaats weliswaar geen wezenlijke overeenstemming en dus ook geen schriftuurbewijs, maar niettemin blijft zulk een tekst authentiek, namelijk gezaghebbend, omdat ze een echo is van de onfeilbare kerkelijke overlevering, die de bewuste tekst in de Vulgaat niet zou hebben geduld, als zij hem niet conform wist aan haar eigen overtuiging” (pag. 84).

Er is een pauselijke bijbelcommissie ingesteld voor het vaststellen van de juiste tekst, maar die geeft, als het er op aankomt, geen leiding aan het bijbelonderzoek, constateert Sevenster. Bij de strijd om de vraag, welk het oudste evangelie is, komt het er voor de kerk, toont Sevenster aan, alleen op aan het evangelie van Mattheus veilig te stellen, tegen alle evidentie in, eenvoudig omdat Mattheus voor de kerk het gewichtigste evangelie is, o.a. om de voor Rome zo gewichtige tekst van Mt. 16 : 17-19, waarin zij leest de aanstelling van Petrus tot stedehouder van Christus. Hierbij tekent Sevenster aan dat de traditie de kerk op een weg heeft gebracht die zij niet meer kan verlaten; met

mijn woorden gezegd: zij is de gevangene van haar eigen traditie, ook waar die kennelijk onjuist is.

Een interessant hoofdstuk is dat over de exegese, waarin Sevenster uitvoerig ingaat op de kwestie van de broers en zusters van Jezus, die naar het katholieke dogma niet bestaan kunnen hebben, omdat dit in strijd zou zijn met het leerstuk van de maagdelijkheid van Maria. Sevenster besteedt ongeveer dertig pagina's, in een polemiek met de bekwaamste exegeet van Rome, M. L. Lagrange, aan een nauwkeurig onderzoek der teksten en de argumentaties van Lagrange en men kan moeilijk tot andere conclusies komen dan dat aan de bijbelteksten eenvoudig geweld wordt aangedaan terwille van het dogma. Sevenster besluit met de woorden: „Als de Rooms-Katholieke exegese op dit punt onjuist is, heeft men er een concreet voorbeeld van, hoe de kerkelijke binding de exegese bindt tot een interpretatie die de Schrift niet meer laat zeggen wat zij zelf wil, die de vrijheid van de bijbel aan banden legt” (pag. 155).

Wanneer Sevenster een uitspraak aanhaalt van Gerard Brom die triomfantelijk uitroept: „Protestanten spreken dikwijls over de macht van Rome, maar de wezenlijke macht van Rome is de invloed die de Moederkerk door haar zekerheid op de geesten uitoefent”, dan trekt hij die zekerheid zeer in twijfel. Hij stelt vast dat de inhoud van wat werkelijk gezaghebbende traditie is, uitermate moeilijk valt vast te stellen. En hij voegt eraan toe, dat dit niet een bewering is van een kleinerende buitenstaander, maar dat deze moeilijkheid ook door r.k. theologen is ontdekt en geconstateerd.

Nu dient men wel te onderscheiden tussen wat een r.k. theoloog, hoeveel gezag zijn woorden ook mogen hebben, en wat de kerk zelf zegt. Maar ook dan is men nog niet uit de moeilijkheden, want het is allerminst duidelijk, welke de tradities zijn waarover destijds het concilie van Trente zich aldus heeft uitgesproken, dat nadere concretisering in het uitzicht werden gesteld. Maar nadere concretisering zijn nooit gegeven, zo moeilijk was het toen reeds. Nu is op het Vaticaanse concilie van 1870 beslist, dat de paus, wanneer hij onfeilbaar spreekt, vaststelt wat als traditie moet worden aanvaard. Maar het is weer in het geheel niet duidelijk of het gewone leergezag, dat der bisschoppen, ook niet een werkelijk leergezag is en er is ook gevraagd of niet de paus met de bisschoppen samen onfeilbaar is of de paus alleen. Zoals men weet, laat men van r.k. zijde graag uitkomen dat voor het totstandkomen van een onfeilbare uitspraak de bisschoppen worden geraadpleegd. Aldus wordt er voor gezorgd dat de paus alleen uitdruk-

king geeft aan wat reeds in de kerk leeft, maar men mag niet vergeten dat hier niet zoiets aan de hand is als een stukje geloofsdemocratie, want de definitieve uitspraak is in haar onfeilbaarheid op geen enkele wijze afhankelijk van het al of niet overeenstemmen met het geloof der kerk.

De traditie mag niet beperkt worden — dit zou een ontoelaatbare verarming der traditie zijn — tot wat de paus uitspreekt. De gewone leer van de kerk is ook van gezaghebbende betekenis. Alleen komt weer de moeilijkheid, wat vast staat en wat niet.

De vraag wordt nog gecompliceerder door het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de apostolische en de na-apostolische traditie. De eerste is constitutief, heeft de inhoud van de traditie gevormd, de latere bewaart ze en geeft ze door. De oudste traditie is deels in de Schrift gegeven, deels is ze afkomstig van de oudste mondelinge apostolische overlevering. De verhouding van de latere kerkelijke overlevering tot de Schrift is een bron van onzekerheid, al tracht men voor de later geformuleerde leerstukken wel hun bijbelse oorsprong aan te wijzen, maar op dit punt heerst allerm minst eenstemmigheid. Er zijn namelijk ook stemmen die stellen dat de kerk iets kan leren wat door de Schrift in het geheel niet wordt uitgesproken. Inzake het leerstuk van de lichamelijke tenhemelopneming van Maria is de schriftuurlijke fundering volkomen waardeloos, maar dan bedient men zich van het zgn. conveniëntiebewijs, een beredenering van het leerstuk die steunt op het totaalbeeld van de verhouding van Maria en Christus. Men mag dan wel vasthouden aan de gedachte die het Vaticaanse concilie heeft verkondigd, dat het dogma in werkelijkheid nooit iets nieuws brengt, het is in feite toch zo dat men met Sevenster mag spreken van een „volstrekt onberekenbare uitbouw van het dogma” (pag. 112).

Alleen als een vrij grote mate van onberekenbaarheid en willekeur kenmerken zijn van de zekerheid die men verlangt, dan geeft Rome die. De conclusie kan dan ook moeilijk anders zijn dan dat wie bij voorbaat het geloof in de eenheid en zekerheid van de R.K. Kerk niet bezit, bij diepere doordringing in haar bewijsvoeringen en argumentaties, er zich scherp van bewust wordt hoe weinig overtuigend, hoe gewild en geforceerd zij zijn. Een christelijke kerk die naar eigen zeggen het christelijk geloof ongerept en volledig bewaart en doorgeeft, maar die reëel gezien meer luchtwortels bezit dan wortels die gehecht zijn in de bijbelse grond, waar dan toch maar de oorsprong van het christelijk geloof ligt, is welbeschouwd een vreemde verschijning voor andersdenkenden. Het is bovendien zo duidelijk, dat ze op het spoor

van een traditie staat, die een terugkeer tot haar bijbelse oorsprong uitsluit. Dit betekent ook dat zij in wezen onhervormbaar is, want een werkelijke hervorming zou een breuk met de traditie betekenen en zij leeft juist uit de traditie, de bron van haar geloof.

Het besproken boek is een bijdrage tot het „gesprek” tussen Rome en de Reformatie. Niet daarom heb ik het met enige uitvoerigheid willen bespreken, maar omdat het in mijn ogen zo duidelijk demonstreert dat er van zekerheid bij Rome zo weinig sprake is en, als men goed ziet, zo weinig sprake kan zijn. Dat is de betekenis in het algemeen van dit boek.

HET AANGESPROKEN MEISJE¹⁾

Op een avond was hij er alleen op uitgegaan, de Hoofdstraat voor-
eerst nog vermijdend. De Driehuizervaart volgend, sloeg hij de donkere
Achterweg in, met de bedoeling langs zijn vroegere huis te lopen, om te
zien wat daarvan geworden was. Donker en niet donker; er waren
natuurlijk straatlantarens, en ramen verlicht in iets warmer kleuren;
maar de Achterweg had het donkere in zich, en daar kon de verlich-
ting van een kleine stad niet tegen op. Eén deur stond open, flink ver-
licht, boven een hoge stoep, en hij wist welk huis dit was. Door een
geheimzinnig voorgevoel beslopen bleef hij staan, met zijn gezicht
naar die heldere lichtval; en reeds, alsof hij geroepen was, trad lang-
zaam, heel langzaam, als in een krans van stille echo's, Jan Breedevoort
aan op dit intiem toneel van steen en licht, heel bedaard nog iets aan
zijn overjas verschikkend, de hoed wat achterover. Hij keek in Anton's
richting, maar scheen hem niet te zien. Maar toen Anton hem op een
zeer donker gedeelte van de Achterweg op de tenen bijna had inge-
haald, draaide hij zich eensklaps om, en daar was dat gezicht van
vroeger, dat ferme, rode, mannelijke, onbetrouwbare, en de bolle ogen
drukten schrik uit.

„Jan Breedevoort,” zei Anton, en zijns ondanks klonk zijn stem
plechtig en helder. Roerloos stonden ze tegenover elkaar, alsof de een
de ander had uitgedaagd. Toen kwam Jan Breedevoort tot bezinning:

„God, ben jij het! Wachter... Anton... Ik moest je eerst even
goed...”

„Ja, we veranderen,” zei Anton, en drukte Jan Breedevoort's hand,
die warm en week aanvoelde, „maar jij bent dezelfde gebleven. Loop
je zo ver mee op?”

Jan Breedevoort boog het hoofd, als verslagen, en keek naar zijn
schoenen. — „Een andere keer... graag. Ik moet dáár zijn, ze wachten
op me.” — Een vaag gebaar naar de overkant. — „Kom eens oplopen,
zeg! Hoe gaat het met je in... waar eh... o ja, Amsterdam, ja
natuurlijk...”

Veel haast scheen hij niet te hebben en hij scheen geen bezwaar te
hebben tegen een praatje. Alleen: samen oplopen dat ging niet. Trouw-
hartig keek hij zijn vroegere vriend en tegenstander aan, en in het

¹⁾ Fragment uit *De beker van de min, de geschiedenis van een eerste jaars*,
vijfde Anton Wachter-roman (Nijgh en Van Ditmar, voorjaar 1957).

halfduister zag Anton een van die kleine rukjes spelen, een rukje, een schokje van dat verachtelijke en onvergetelijke hoofd, en toen voelde hij in Jan Breedevoort opeens de meerdere die hij onbewust had gezocht, de meester op het terrein waar Max Mees stuntelde en schutterde, de grootscharrelaar, voor wie de Lahringer meisjes in hun eigen sfeer bestonden, omdat Lahringen voor hem bestond, de koning van de Hoofdstraat, die er hier in zijn eentje op uittrok in de vroege avond, en die daar natuurlijk geen Anton Wachter bij gebruiken kon. En toen begreep hij, dat het onzin was wat hij daar allemaal dacht en voelde.

„Hoe gaat het met Marie?”

„Goed,” zei Jan Breedevoort op weke, wat sussende toon, „best. Ze is zo lang bij haar ouwelui. Het volgend jaar trouwen we, waar-schijnlijk. Maar ik moet eerst een beter baantje hebben, en hier in Lahringen . . . nou . . . Het is hier niks.”

„En je was altijd zo op Lahringen gesteld?”

„Ben ik ook. Je kent hier iedereen, hè. Maar ze kennen j^ou ook.”

„Wie, mⁱj?”

„Nee, mij,” zei Jan Breedevoort met een zachtzinnig lachje.

„O, je bedoelt . . .”

„Een kletsstadje,” zei Jan Breedevoort.

Nadat ze afscheid hadden genomen, — in Jan Breedevoort's mond een nadrukkelijk „tot ziens”, — probeerde hij te ontdekken waar zijn vroegere schoolgenoot nu eigenlijk heenging. Inderdaad zocht Jan Breedevoort de overkant van de Achterweg op, waar hij echter gewoon bleef doorlopen, het ene huis na het andere, tot er geen huizen meer over waren, want hij had de hoek van de Hamerstraat bereikt. Hier liep hij recht door. Besluiteloos bleef Anton staan. Rechts van hem bevond zich zijn vroegere huis, het achtermuurtje met de klimop aan de binnenzijde. Maar hij dacht niet meer aan dat huis, en terwijl hij Jan Breedevoort in de verte zag verdwijnen, steeds aan de linkerkant van de straat, voelde hij de lust om de achtervolging voort te zetten langzaam wegebben, tot er niets over was dan een gevoel van vergeefsheid, leegte en verveling. Het was niet goed denkbaar, dat Jan Breedevoort als verloofde van Marie van den Bogaard daar nu in zijn eentje ging scharrelen, al zou hij natuurlijk met een grote omweg de Hoofdstraat kunnen bereiken. Ofschoon, wanneer hij het „kletsstadje” vooral hinderlijk vond in dⁱt opzicht . . . En misschien zou hij toch wel gewild hebben: een dierbare gewoonte. Maar hij was veranderd.

Met zijn kraag op tegen de bolle zuidwestenwind sloeg hij de Hamer-

straat in. De lantarens schenen hier meer licht uit te stralen dan op de Achterweg, met zijn geheimzinnige omsluitingen onafhankelijk van dag, nacht of avond. Er liepen weinig mensen. Met ogen traanend van de wind zag hij voor zich uit, maar dan aan de overkant, een tamelijk lang meisje, wier gang hem opmerkelijk voorkwam. Nu verdween ze weer in de schaduwen tussen twee lantarens, ongeveer ter hoogte van het huis waar meneer Visser vroeger had gewoond. Hij had die middag veel gerookt, misschien traanden zijn ogen dáárvan. Jan Breedevoort had niet eens een sigaret opgestoken, dat onmisbaar attriboot van wat hij vroeger was geweest... Plotseling wist hij aan wie het meisje hem deed denken, en zonder het te willen versnelde hij zijn pas.

Drie jaar geleden was het geweest, het kon ook vijf jaar zijn, in geen geval langer, dan werd het al te onwaarschijnlijk. Het was een meisje van het gemiddelde type van de kleine middenstand, dat hij twee of drie maal op straat had gezien, steeds met andere meisjes in gesprek, en altijd, dat wist hij zeker, op zondagmiddagen. De betovering, die ze op hem had uitgeoefend, met haar manier van lopen, haar gedraai tijdens het praten en lachen, herinnerde hij zich als iets volstrekt overweldigends, iets scherps dat diep binnendrong, een bittere en tegelijk heerlijk zoete drank, waarvan de eerste slok al bij de keel greep. Dagen, nachten lang had hij van dat meisje gedroomd; toen hij haar niet meer zag, — en nooit meer daarna, — had hij haar vergeten, berustend in het onvermijdelijke, hoewel hij Max Mees en Jan Breedevoort nog naar haar gevraagd had. Maar hij kon nauwelijks een bruikbare omschrijving leveren, en later had hij maar gedacht, dat ze allang uit Lahringen vandaan was. Ze was bleek, slank en donker, maar de betovering school vooral in de stand van het bovenlichaam: iets naar voren, wat geknikt in het kruis zou men zeggen, daarbij de rug toch heel recht, en zo liep ze dan te praten en te draaien met die vriendinnen, drentelend, alsof ze iets zocht, erg op haar gemak en een beetje behaagziek. Het gezicht was eigenlijk te fijn voor dat soort meisjes, hij herinnerde het zich trouwens slecht.

Terwijl hij, steeds vlugger lopend, het onbekende meisje aan de overkant volgde, dat even later het Werfplein overstak en zo de bocht nam naar de Tuingracht, kon hij zich niet voorstellen destijds zo gemakkelijk, zo jongensachtig onnozel afstand van haar te hebben gedaan. Leverden de zondagmiddagen niets op, dan waren daar de zaterdagavonden, en hij had beter moeten informeren. Het was waar, dat hij nogal bang voor haar was geweest. Door zich beter in dit gevoel te ver-

plaatsen zou hij wellicht kunnen uitmaken, of het drie of vijf jaar geleden was; drie leek hem nu toch onaannemelijk, hij dacht toen al aan meisjes op een bepaalde manier, altijd met schuld vermengd, terwijl het gevoel, dat zij hem inboezemde, eigenlijk niets zinnelijks had, al werd het door zinnelijke bekorings opgewekt. Het was, wanneer hij haar te zien kreeg, als een vlijmscherpe naald, die hem diep doorboorde, een gewaarwording alsof hij op slag dood zou kunnen gaan, wanneer zij bijvoorbeeld zijn kamer binnenstapte. Het was onmiskenbaar een meisje, dat zich op straat liet aanspreken, volgens de gebruiken van haar stand; het bleek uit haar gehele optreden, dat uitdagende, onverschillige, en steeds die romp heel licht voorover en toch recht, iets heel bijzonders was dat geweest, — en daar liep nu op de Tuingracht vier passen voor hem uit dat andere meisje, die dat óók had, althans een aanduiding ervan. De kans, dat zij het was, leek hem uiterst gering, en het was stellig niet om zekerheid te verkrijgen, dat hij haar met een paar grote stappen inhaalde en voorbijliep, en zijn hoed afnam:

„Kennen wij elkaar soms?”

Het was de formule van Max Mees voor betere meisjes. Toen ze staan bleef, zag hij dadelijk, dat ze weinig of niets met het vroegere meisje gemeen had; ze leek hem lichtblond, met merkwaardig ver van elkaar staande ogen; ze was ook beter gekleed dan die andere ooit had kunnen zijn. Haar weifelend „neen” overstemde hij met een niet te stelpen joviaal gekout, steeds met zijn hoed in de hand, zodat zijn haren over zijn voorhoofd woeien.

„Dat is dan een vergissing, u moet me maar niet kwalijk nemen, ik dacht dat u eh . . . het is zo donker ook, het is hier zo'n slechte verlichting, in Amsterdam is de verlichting veel beter, daar kom ik namelijk vandaan, ik studeer in de medicijnen . . .”

Ze was al doorgelopen, niet al te vlug, niet al te afwijzend, terwijl hij maar pratend voor haar uitliep, de hoed nog steeds in de hand, als een circusdirecteur, die een paardrijdster de piste binnenleidt. Maar nu bleef ze weer staan:

„Doet u dat geregeld?”

„Wat?” stotterde hij, „u bedoelt . . . nee eh . . . Mag ik me even voorstellen? Wachter . . .”

Zijn hoed kon hij niet meer afnemen, het had ook weinig zin zijn hand uit te steken; hij bleef haar maar aangapen, verlangend naar het moment, dat hij haar aan haar lot over kon laten. Ze had een bijzonder lage stem, en van Lahrings dialect geen spoor.

„Ik zal maar niet zeggen wie ik ben.”

„Dat is flauw,” zei hij werktuiglijk, en zette zijn hoed op.

Schouderophalend liep ze verder, hij moest nu wel naast haar blijven wandelen, de geforceerde ontmoeting tot een goed einde trachten te brengen. Ze naderden de witte houten brug naar de Stadstuin, en op zijn alleronverwachtst deed ze een stap naar links, te vroeg voor de zijstraat tegenover de brug. Het was het huis van mevrouw Hagoort, op de stoep waarvan ze hem nu opgewekt, meer opgewekt dan uitdagerend stond op te nemen, zich nu en dan met veerkrachtige schokjes op de tenen verheffend.

„Ik kan nu wel zeggen wie ik ben. U kent mijn tante.”

„Welke tante bedoelt . . .”

„En ik ken uw moeder.” — Stille triomf in die stem. Hij verlangde ernaar om weg te komen.

„Ik ben het nichtje van mevrouw Hagoort.”

Een vaag gevoel van verwikkelingen in zicht besloep hem. Bij zijn weten had mevrouw Hagoort nooit over een nichtje gesproken, zijn moeder nooit over een nichtje, dat bij mevrouw Hagoort logeerde.

„Tini Houtsma.”

Steeds die lage, misschien wat zelfgenoegzame stem. De beweging naar zijn hoed, de ruk in zijn rechterarm onderdrukte hij. Voorgesteld had hij zich al. Met een schaapachtig lachje zei hij:

„Dat is toevallig.”

„Héél toevallig. Mijn tante en uw moeder zijn goede vriendinnen . . .” — Voor het eerst scheen ze in verwarring te geraken. Haar „heel toevallig” waar waarschijnlijk een aanloopje geweest om nog iets spottends te zeggen tot besluit, maar het noemen van de relaties tussen tante en moeder stond dat niet meer toe; blijkbaar wist ze ook niets anders te bedenken, en met een „goeienavond, meneer Wachter” draaide ze zich om en belde aan.

Het openen van de deur hoorde hij al niet meer, en in het Singellaantje liep hij te fluiten. Wat een bespottelijke ontmoeting! Je sprak een donker meisje aan van drie jaar geleden of vijf jaar geleden, en ziet, het was een lichtblond meisje geworden van *nu*, met ver van elkaar afstaande ogen, en een nichtje op de koop toe. Helemaal gerust was hij er niet op; maar het besef dat hij althans de moed had gehad in Lahringen een meisje aan te spreken, al was het dan geen Lahrings meisje, tilde hem over alle beslommeringen heen; het loeien van de wind in de scheefstaande bomen deed er het zijne toe; en toen hij zijn huis naderde, was er nog maar plaats voor licht droevige overpeinzingen aangaande het vroegere meisje met de betoverende drentelgang,

onbekend en voorgoed verloren. Hij ging vroeg naar bed, en sliep spoedig in, in zijn oren het verre loeien van de wind. Zijn moeder had hij niets gezegd.

Maar de ochtend daarop begreep hij er zo niet van af te zijn. Bij zijn bord lag een brief van Esther Ornstein, een wat zakelijke, geenszins in gevoelens zwelgende brief, — dat was de zijne ook niet geweest, — met wat bijzonderheden over haar werk, haar opleiding, de boeken die ze las, en dan toch nog „met een kus” eindigend. Reeds uit de toon, waarop zijn moeder hem vroeg of hij de brief had gevonden, bleek dat zij Esther nu toch wel in haar genegenheid opgenomen had, plichtsgetrouw, en in de overweging dat tegenwerken tóch niet baatte. Maar wanneer ze nu hoorde, dat hij op straat een ander meisje had aangesproken? Niets zou dat nichtje kunnen beletten het haar te vertellen, bij haar volgend bezoek. Of ze vertelde het aan mevrouw Hagoort, en die weer aan zijn moeder. Het geval was er koddig genoeg voor, en het mocht dan waar zijn, dat het aangesproken worden na zeven uur 's avonds door weinig meisjes als eervol werd beschouwd, zij kon er een draai aan geven, die alle schande deed neerkomen op zijn hoofd. Bovendien bedacht hij, dat het nichtje nu niet zo verschrikkelijk erg aantrekkelijk leek: ze zou het allang best vinden, aangesproken te worden, — blij toe. Hij haatte het nichtje. Maar ze was er nu eenmaal. De reacties van zijn moeder voorzag hij wel ongeveer. Er waren twee mogelijkheden: de frontaanval en de omtrekkende beweging. Frontaanval: „Vind je dat nu wel mooi om op straat een meisje aan te spreken, terwijl je zo goed als verloofd bent?” Dat was ongeveer wat ze gezegd had, toen hij Marie van den Boogaard te kort deed door weer aan Ina Damman te gaan denken. Omtrekkende beweging: „Die liefde voor die Esther van je schijnt ook niet erg diep te zitten . . .” Dat zou ze wel niet zeggen, maar ze zou het denken; daar was het ook een omtrekkende beweging voor.

Hij wachtte tot de lichte morgenziekte, waarvan hij ook in de vakantie geen afstand had gedaan, door de eerste kop koffie was bestreden, en volgde zijn moeder naar de keuken:

„Waarom heeft u me nooit verteld, dat er een nichtje bij mevrouw Hagoort logeert?”

Dat was zijn frontaanval, het hele uur na het ontbijt had hij erover nagedacht. Ze kon nu zeggen, of denken: „Omdat ik niet wist, dat jij, met je Esther, je nog voor andere meisjes interesseert.” — Als antwoord dwaas genoeg, maar misschien was dit werkelijk de reden geweest van haar stilzwijgen. Maar zijn moeder zei niets anders dan: hoe weet je dat? Ze zag er niet erg schuld bewust uit, vond hij.

„Ja, hoe weet ik dat,” zei hij geheimzinnig, en maakte een bezwerend tovenaarsgebaar, alsof hij nog veel meer kunsten op zijn repertoire had staan, „ik weet meer dan u denkt. Tini Houtsma. Is ze het, of is ze het niet? Lichtblond, tamelijk lang . . . Waarom heeft u het me niet verteld?”

„Maar hoe weet je het?” — Ze had een kleur gekregen, maar hield voet bij stuk.

„Omdat ik haar gisteravond toevallig heb ontmoet. Ze liep te dwalen in de Hamerstraat, ik dacht: die loopt te verdwalen, en toen heb ik haar gevraagd waar ze naartoe moest. Zo zijn we in gesprek geraakt, en ze was Tini Houtsma, niet Hagoort, maar Houtsma, de hoogst geheimzinnige Tini Houtsma. Een leuk kind vind ik het niet.”

„O, het is een héél aardig meisje,” zei zijn moeder, wat terughoudend, alsof er nog veel meer goeds over het meisje te berichten was, dat nu echter door zijn hard oordeel kwam te vervallen.

„Maar je kunt niet alles tegelijk verwachten. Ik heb Tini Houtsma ontdekt, ik heb er niet voor kunnen zorgen, dat Tini Houtsma ook nog een leuk kind is, en nu moet u me eens vertellen waarom Tini Houtsma zo zorgvuldig voor mij . . .”

De leugen leek hem ongevaarlijk. Zou deze Tini de ware toedracht ontsluiëren, dan kon hij altijd zeggen, dat ze alles uit haar duim zoog: een pathologische leugenaars, een ijdel kind. Wie weet was ze dat ook. En zijn moeder zou daar heus niet in gaan wroeten. Natuurlijk had hij beter ronduit kunnen zeggen, dat hij haar voor een ander had aangezien. Maar dan had hij die andere ook moeten noemen. Noemde hij het meisje van vroeger, dan was hij nog even ver, en dat gold eigenlijk voor iedereen die hij zou kunnen bedenken.

Maar hij wilde de keuken niet uit voor hij volledig was ingelicht. Zijn moeder was nu gewillig genoeg, en zelfs tamelijk uitvoerig over kleinigheden, die niet ter zake deden. Het nichtje was een klein jaar ouder dan hij, ze was verpleegster, en had pas haar eerste examen gedaan, en toen flink wat van haar vakantievoorraad afgenomen voor de logeerpartij bij haar tante. Drie dagen voor hem was ze gearriveerd. Haar vader was kunstschilder, niet erg bekend, zijn brood verdiende hij met illustreren, en ze woonde in Haarlem, waar ze ook in het ziekenhuis was. Ze zou zeker wel twee weken blijven; mevrouw Hagoort was nogal op haar gesteld, en het was ook een aardig meisje, tenminste . . .

„Jawel,” zei hij, „maar zegt u nu eens eerlijk: heeft u niet over haar gesproken, omdat u bang was, dat ik verliefd op haar zou worden?”

„Absoluut niet.” — Zijn moeder keek hem recht in de ogen. Hij kreeg de indruk, dat ze het meende.

„Waarom niet?”

„Het is absoluut jouw type niet. Voor zover ik daar . . .”

Dat kon wel eens waar wezen. Daarop begon ze aan haar verklaring, en het eerste wat hij te horen kreeg was dat mevrouw Hagoort aan spiritisme deed, al sinds jaren, iets wat hij altijd wel geweten had en wat hem nooit bijzonder schokkend was voorgekomen. Ongeloof aan deze zaken sloot echter belangstelling voor het fantastische en geheimzinnige ervan niet uit, en hij dácht er niet over de manifestaties der geesten maar dadelijk aan bedrog of banale voor de gek houderij toe te schrijven. De tijd, dat hij aan het voortbestaan na de dood geloofde, lag enige jaren achter hem: daar had zekere Inleiding in de Wijsbegeerte voor gezorgd, de gesprekken met Siebe van Schagen over de aether, een zeker gesprek met meneer Mossel over het „Ding an sich”, een soort verbleekte god, die misschien niet eens bestond. Maar daarom was hij nog geen bekrompen loochenaar geworden van alles en nog wat. Met Max Mees had hij even voor het eind-examen nog een hevige ruzie gehad over het materialisme. In overeenstemming met zijn socialistische sympathieën droeg het ongeloof van Max Mees ruwe en ongecompliceerde trekken, en Anton had hem voorgehouden en vervolgens bewezen, dat dat niet kón: wanneer alles stof was, kon je ook niet meer denken, want een gedachte was geen stof, kon misschien tot stof worden herleid, in theorie, maar wàs het niet, en Max Mees, hoezeer tot het uiterste gebracht door een medestander die plotseling naar de vijand overgelopen bleek te zijn, had tenslotte moeten toegeven.

Maar, vervolgde zijn moeder, voor mevrouw Hagoort stond nogal veel op het spel. Ze wilde met haar zoontje in contact komen. Ook wel met haar man, maar vooral met het jongetje. Nu was er reeds bij zijn leven met dit jongetje geen ander contact mogelijk geweest dan „ba ba” en „bo bo”, — hij was zelfs nauwelijks zindelijk. Maar de ziel van het jongetje? Daar ging het om: de ziel, en het verstand, dat wellicht beter was geweest dan het altijd had geleden, en dit zou nu achteraf vastgesteld kunnen worden door tijdingen, doorkomende berichten, van de kant van het dode, of opnieuw levende jongetje. Hij begreep dit wel ongeveer. Het systeem leek in ieder geval goed in elkaar te zitten. Helaas had het jongetje nog niet veel over zichzelf losgelaten, de heer Hagoort trouwens evenmin; ze spraken niet veel over zichzelf, deze geesten, waar ze waren hadden ze het goed, veel verder ging dat niet.

Maar als het jongetje spréken kon, riep hij uit, dat was alles toch voor elkaar? Ja, zei zijn moeder, of eigenlijk neen, want . . . Maar eerst moest ze hem iets vragen wat ze al eerder had moeten doen: nooit aan iemand te laten merken, dat hij het wist. Mevrouw Hagoort wilde er geen ruchtbaarheid aan geven, en, nu ja, hij, Anton, studeerde voor dokter, en dokters geloofden over het algemeen nergens in, dat was bekend, het was tenminste aan mevrouw Hagoort bekend.

Dat met het jongetje zat zo. Aan de ene kant vond ze het heerlijk, dat het kereltje spreken en dus denken kon, maar dit gaf haar ook een gevoel van schuld, want waarom had hij het dan bij zijn leven niet gedaan? Had ze hem soms niet goed verzorgd? Was ze ergens in te kort geschoten? Het contact tussen moeder en kind . . . En dan: de uitingen van het jongetje moest ze soms wel wantrouwen. De geesten namelijk hadden andere geesten naast zich, en die lieten misschien niet alles door, of bedachten er dingen bij . . .

„Zo kun je wel aan de gang blijven,” zei hij, „ze werken dus als katalysator, die andere geesten, of neen, dat is geen goede vergelijking . . . Maar hoe gaat het dan? Hoe spreken die kerels . . . die geesten eigenlijk? Ik weet tenslotte niets van die dingen af.”

„Spreken,” zei zijn moeder, „doen ze níet, meestal niet tenminste. Je weet toch wel wat automatisch schrift is?”

„Ja natuurlijk,” loog hij, „maar het zegt me niets. Neen, ik kan niet zeggen, dat ik erin geloof. Maar hoe gaat het dan? Zit mevrouw Hagoort dan in haar eentje te schrijven, of zit u erbij?”

„Dat is juist de moeilijkheid,” zei zijn moeder, verlegen de ogen afwendend, „mevrouw Hagoort kan het niet.”

„Kan het niet?!”

„Tenminste . . . Eerst wel, maar de laatste jaren niet zo goed meer . . .”

Ze kreeg een kleur, en zweeg. Het kostte hem vijf minuten om uit haar los te krijgen, dat zij het kon. Toevallig was dat eens gebleken: ze kon schrijven, automatisch schrijven, zonder te weten wat ze schreef, ze was mediumiek, niet èrg mediumiek, en het was ook niet nodig, dat het medium er zelf in geloofde, die was alleen maar instrument, tussenpersoon. Veel waarde hechtte ze er niet aan, maar in Lahringen had mevrouw Hagoort niemand anders dan haar . . . Anton zat haar met grote ogen aan te kijken, te onthutst om verontwaardigd te kunnen zijn. Zijn moeder was een medium. Niet een erg medium, maar ze schreef dan toch maar. Hij merkte nu, het geestenbedrijf van het begin af aan als iets verachtelijks beschouwd te hebben, iets stiekums en zwakzinnigs, iets om grapjes over te maken, maar niet wanneer je

moeder in het spel was. En toen, opeens, nòg een ontdekking, nòg pijnlijker dan de eerste:

„Dáárom wou u dus hier blijven! Om de geesten van mevrouw Hagoort! Alsjeblieft...!”

„Ze heeft nu iemand anders, ik doe het nú niet, niet in de vakantie...”

„Alsof dat enig verschil maakt! ... Dus dat nichtje is er ook een!” — Hij zei het op een toon alsof hij het nichtje op de ergste schanddaden had betrappt. O, maar zoiets had hij kunnen weten. Het was er het kind voor. Een achterbaks kind, dat op iemand leek op wie ze niet leek, dat op de stoep van haar tante op haar tenen had staan wippen en hem „meneer Wachter” had genoemd en aangebeeld had, om in dat huis te verdwijnen...

„Wind je toch niet zo op. Om niets. *Ik* kan er toch niets aan doen, dat Tini Houtsma nogal een sterk medium is?”

„Ja, het is werkelijk sterk wat u me daar allemaal vertelt. En nu weet ik nog steeds niet waarom ik dat wicht niet mocht zien... was u bang, dat ze me zou beheksen? Verdomme...”

Maar neen, zei zijn moeder, daar moest hij heus niets achter zoeken. Maar had zij hem verteld, dat er bij mevrouw Hagoort een nichtje logeerde, dan had hij die natuurlijk willen zien; daar bedoelde ze niets hatelijks mee, maar hij was nu eenmaal nieuwsgierig van aard. En juist omdat mevrouw Hagoort hem er liever buiten wou houden, had dat moeilijkheden kunnen geven. Dat meisje sprak heel gewoon over die dingen, en haar tante kon haar moeilijk vragen haar mond te houden speciaal tegenover hèm...

„Als ze er met anderen over praat, dan komen die mensen het toch óók te weten?”

„Nou ja, dat is niet zo erg. Ze praat er natuurlijk niet met jan en alleman over, het is een heel serieus meisje, ze is zo goed als verloofd.”

Nu eindelijk begreep hij het. Mevrouw Hagoort was bang geweest, dat hij het verloofde nichtje, of het verloofde nichtje hèm... Maar waarom eigenlijk? Had hij dan de roep van een verleider? Het zou wel strelend zijn, wanneer dat zo was, maar tot nog toe was hìj meer de dupe van meisjes geweest dan andersom. Of was alles het werk van zijn moeder? Had die het soms beter, veiliger gevonden, dat hij het nichtje niet te zien kreeg? Wat was er dan met dit meisje, was ze ongunstig, onbetrouwbaar, scharrelig, ziekelijk, achterlijk, diefachtig, hoerachtig, stom, onzindelijk, of wat? Ze was mediumiek. En verloofd. Hij moest lachen, en zijn moeder lachte mee, blij dat ze het hèm

zag doen, en het lange gesprek in de keuken eindigde met de woorden: „Als ze daar zo schijterig voor me zijn, kunt u wat mij betreft gerust zeggen, dat ik óók zo goed als verloofd ben, maar zeg het dan alleen tegen mevrouw Hagoort, dat schaaft heeft er niets mee nodig.” Die avond ging zijn moeder naar mevrouw Hagoort, maar ze kwam laat thuis, en hij sprak haar niet meer.

De ochtend daarop had zij nieuws. Mevrouw Hagoort nodigde hem uit, eens met zijn moeder aan te komen. Hij zou misschien willen pianospelen, het zou gezellig zijn elkaar weer eens te ontmoeten. En wat „dat andere” betrof, — bedoeld was het spiritisme, — ze had mevrouw Hagoort dan toch maar opgebiecht, dat zij hem in vertrouwen had genomen, en dat was in goede aarde gevallen, want mevrouw Hagoort begreep wel, dat zijn moeder de ware reden van haar voortgezet verblijf in Lahringen niet maand in maand uit voor hem verborgen kon houden. Mevrouw Hagoort had gezegd, dat hij tenslotte voor dokter studeerde, en een dokter moest niet alleen goed geheimen kunnen bewaren, maar ook van alle menselijke dingen op de hoogte zijn. Het leek allemaal heel goed bedoeld, en tegen zijn moeder zei hij, dat hij het „in beginsel” graag deed, — deze uitdrukking gebruikte Kloppenburg veel, — en bij zichzelf dacht hij: ik wil er wel eens achter zien te komen, of dat meisje Tini haar mond heeft gehouden over onze ontmoeting op straat. Hij was er vrijwel zeker van, dat ze dat niet had gedaan, maar juist daarom was het zaak zich vrij en ongedwongen op de Tuingracht te vertonen: de student thuis, die al die kleinburgerlijke enghartigheid aan zijn zolen lapte, zoals het verenigingslied dat leerde. Ze moesten niet denken, dat hij bang voor hen was.

Mevrouw Hagoort was een van die vrouwen, stijf en ontoeschietelijk in vreemde omgeving, zelfs bij vrienden en kennissen, maar onmiddellijk opbloeiend zodra ze aan hun eigen tafel hun eigen thee-kopjes kunnen volschenken en hun zelfgekochte taartjes presenteren. Dan kregen haar koele ogen iets van die van een vriendelijke geit, die niet meer stoot en zich op het melkgeven is gaan toeleggen. Tegen Anton, die ze in lang niet had gezien, was ze bijzonder voorkomend en belangstellend, iets wat ze haar leven lang stipt had weten te vermijden, en hij meende wel dit aan zijn nieuwe waardigheid van medisch student te danken te hebben. In de kamer, waar ze zaten, heerste een zekere burgerlijke statigheid: iets donkers en ingetogens, waarin men zich maar niet te vlug en liefst glijdend voortbewegen moest, en aan de wanden hing bijna niets. Zelfs het dode jongetje niet; hij zocht en

zocht, onder het praten door, neen, het jongetje hing er niet, en op de ouderwetse étagère was geen kinderportretje te onderscheiden. Te meer omdat meneer Hagoort vrij goed herkenbaar op het buffet stond, hield hij het ervoor, dat van het jongetje nooit foto's waren gemaakt, begrijpelijk genoeg. Tersluiks keek hij naar de boeken in de hoge boekenkast, voor de helft gevuld met papieren, trommeltjes en naaigerei. Daar moest wel iets over spiritisme bij zijn, dunne boekjes waarschijnlijk, zoals de brochures over rein leven, of nòg dunnere, zoals de pamfletten, die iedere student eens per jaar in zijn brievenbus vond, afkomstig van een „humanitair comité”, dat sexueel andersgeaarden in de aandacht van de bloem der natie aanbeval; Kloppenburg placht dit drukwerk „de brief van de mietjesclub” te noemen. Namen van spiritisten, die boeken geschreven konden hebben, wilden hem niet te binnen schieten. Leadbeater? „Loodslager.” Dat was een aardigheid van Kloppenburg, om beroemde eigennamen te verhollandsen: Galwaardigheid, Lijfniets, Van der Kaarten, Beek, Wagenmaker, Kuiken, Goedendeel, Blijsteen, Winstburcht... Op een kroegjool moest hij er eens dertig achter elkaar opgezgd hebben.

Tini Houtsma kwam binnen, schuin achter hem. Haar luid „goeienavond”, met die bekende lage stem, had voor zijn gevoel iets uitdagends of demonstratiefs; hij stond op, draaide zich om: neen, hij moest zich vergist hebben, ze lette niet op hem. Na de handdruk met zijn moeder gewisseld bleef ze aarzelend tegenover hem staan, de ogen neergeslagen. Mevrouw Hagoort stelde voor, in de verkeerde volgorde: „Tini Houtsma — meneer Wachter”, en met een poging om te glimlachen drukte hij haar de hand, en zij drukte terug, nog steeds zonder hem aan te zien. Hij zei „prettig u te ontmoeten” en „ik heb gehoord, dat u al een poosje in Lahringen bent,” maar ze zei niets terug. Een volleerde comediant, dacht hij.

Terwijl mevrouw Hagoort nog wat nasputterde met „jullie zijn in hetzelfde vak om zo te zeggen” en „ze is namelijk verpleegster, hè Tini,” — alsof Tini dit krachtig zou kunnen ontkennen, — nam hij haar zo goed mogelijk op, en stelde twee dingen vast: dat ze niet alleen niet op het donkere meisje van drie of vijf jaar geleden leek, maar ook niet, of nauwelijks, op het meisje, dat hij op de Tuingracht had aangesproken. Ze had het lange geitengezicht van mevrouw Hagoort, en ook haar ogen ongeveer; alleen glimlachten die niet in geitachtige zelfgenoegzaamheid, en ook stonden ze veel verder van elkaar, alsof ze er twee werelden mee bekeek, links en rechts: complementaire sferen, die theoretisch wel één geheel vormden, maar niet zonder de

mogelijkheid van allerlei subtiele verschillen: een soort flirt met het dubbelzien. In weerwil van de familietrek der grofbenigheid had de huid iets vaags en zwammigs, terwijl het witblonde haar waaierig uitstond, dus en licht kruivend. En dan de dikke, ietwat vormloze lippen nog, die mevrouw Hagoort óók niet had, en die een ander gezicht dan dit langwerpige, benige, waar ze niet bij pasten, brutaal zouden hebben gemaakt en zinnelijk. Dit alles nam hij haastig in zich op, en zijn eindoordeel luidde: lelijk. Veel en veel lelijker dan op straat, in het halfduister. Het was een gevoelig punt bij hem: een lelijk meisje wàs eigenlijk geen meisje.

Het gesprek kabbelde voort, uiterst nietszeggend. Tini Houtsma vertelde wat ze in Lahringen had gezien en nog niet gezien, en deze mededelingen, zijn moeder grotendeels al bekend, konden erop wijzen, dat ze inderdaad de schijn wilde ophouden van een allereerste ontmoeting met hem. Dit was wel aardig van haar; maar dankbaar was hij haar niet: hij had het veel interessanter gevonden, wanneer ze zich aan hatelijke toespelingen te buiten was gegaan. Eén keer, toen ze de linkerhand betogend uitstak, merkte hij op, dat ze geen verlovingsring droeg. Ze praatte veel, wat eentonig, maar als een ander wat zeggen wilde zweeg ze onmiddellijk. Het gesprek was zo onbeduidend, dat hij niet anders kon denken dan dat ze zonder zijn aanwezigheid over heel andere dingen zouden hebben gesproken. Het was ook wel duidelijk waarover.

Er was al bijna een uur verstreken, toen mevrouw Hagoort zei, dat ze haar piano had laten stemmen. Dit aanloopje was hem niet onwelkom, niet omdat hij als pianist indruk wilde maken op Tini Houtsma of op haar volstrekt onmuzikale tante, maar om wat te doen te hebben. Er werd overheengepraat. Hij wierp een steelse blik op zijn oude schooltas vol muziek, die hij goed zichtbaar op een stoel had neergelegd, maar ze praatten door. Van wie het uitging was moeilijk te bepalen, vermoedelijk van alle drie. Zijn moeder wist, dat hij niet graag voor vreemde mensen speelde. Het meisje was nu bezig illustraties van haar vader te laten zien in een paar boeken, die mevrouw Hagoort uit de kast had gehaald. Daar kon gemakkelijk nog een half uur mee heengaan, want ze legde tot in bijzonderheden uit wat het allemaal voor moest stellen: historische prentjes, ridders waren erbij en jonkvrouwen met huiken. Hij werd er slaperig van, van die lage, eentonige stem. Mevrouw Hagoort zei niets meer, alleen het meisje sprak nog, ook wel eens tegen hem, en dan keek ze hem aan met die griezelige ogen, zo vreemd wijd van elkaar, — twéé ogen, niet een ogenpaar. En toen zei zijn moeder,

S. VESTDIJK

dat het waarentig al tien uur was en dat ze moesten opstappen. Hij was het eerst van zijn stoel, dadelijk bij zijn tas, die toen nog even gauw het voorwerp werd van artistieke spijt en de volgende keer beslist spelen.

KORT BESTEK

Verklaring

Het aangekondigde voornemen tot naamsverandering van De Nieuwe Stem heeft vragen opgeroepen, nu deze ten slotte niet is doorgegaan.

Bedoeling dezer naamsverandering was het onafhankelijke karakter van het tijdschrift in het licht der jongste gebeurtenissen te accentueren.

Het werd echter blijkens verschillende uitlatingen, ook in de pers, uitgelegd als een verloochening van het verleden of een soort schuld-bekentenis.

Het is maar beter de naam bij het oude, dat is De Nieuwe Stem te laten, en vrij te blijven.

Red.

De Derde Stem?

In het novembernummer 1956 werd de naamsverandering van dit maandschrift aangekondigd. Het zou met ingang van de nieuwe jaargang *De Vrije Stem* heten, zulks om beter dan wellicht tevoren aan te duiden het karakter van dit blad: onafhankelijk naar alle kanten. Het eerste nummer van de nieuwe jaargang droeg echter de oude naam. In het tweede nummer was nog niet verantwoord waarom de aangekondigde verandering niet had plaats gevonden.

Wij hoeven er geen bezwaar tegen te hebben dat de oude naam op het omslag blijft staan, als het blad maar vrij is. Wij willen, bijvoorbeeld, wel tegen het communisme zijn, maar weigeren dit te doen volgens de richtlijnen van die ex-communisten die thans het anti-communisme monopoliseren. Deze ex-communisten hebben hun oude doctrines in gebruik gehouden, die wij weigeren te aanvaarden: zij menen dat wij met infame middelen goede doeleinden kunnen bereiken. Met Speidels denken zij Rokossowski's onschadelijk te kunnen maken. Ik heb al op verscheidene plaatsen betuigd, dat ik in dit principe niet geloof. Het lijkt mij zoiets als een maagd verkrachten om haar maagdelijkheid te redden.

Het eerste nummer van de oude stem opent met een artikel dat een rede, uitgesproken voor de vredesbeweging De Derde Weg. Het zou onjuist zijn, als daarmee de indruk werd gewekt, dat de nieuwe nieuwe stem het maandblad was geworden van die vredesbeweging. De

ondergetekende gelooft wel in de noodzakelijkheid eigen, desnoods derde of vierde, posities in te nemen naast en desnoods tegenover vele anderen, maar hij gelooft niet dat één enkele naar uiteindelijke vrede leiden zal.

De Nieuwse Stem leve en blijve vrij. Het neme van principieel onvrijen alleen bijdragen van politieke strekking op in kaders van gedachtenwisseling of debat.

Ch.

Staaatsburgers en politici

Zoals de lezer zich uit de dagbladen zal herinneren heeft een vijftigtal hoogleraren zich met een adres, gedateerd 25 februari van dit jaar tot zijne Excellentie de Minister-President gewend. Zij spraken daarin hun diepe teleurstelling en bezorgdheid uit over de benoeming van Speidel en de hoop dat onze regering alsnog op intrekking daarvan zal aandringen of anders onomwonden zal uitspreken dat Nederlandse troepen nimmer onder diens bevelen zullen worden gesteld.

Dit adres, dat nochtans slechts toont dat de ondertekenaars zich zorgen maken over de oogluikend toegelaten herontluiking van het nazisme, dit keer niet alleen op Duitse, maar op internationale schaal, is nochtans niet in goede aarde, ja, als wij ons zo mogen uitdrukken, nauwelijks in enige aarde gevallen, behalve dan in de groene aarde van het weekblad van die kleur, dat — blijkbaar ten onrechte — nog altijd van mening is dat men een even welgemeend als weloverwogen uiting van vijftig hoogleraren niet zo maar naast zich neer behoort te leggen.

De voorzitter van de Tweede Kamer — want we verklappen wel geen geheim als we de schrijver van de Volkskrant van rubriek „Tussen Plein en Binnenhof” mr. Kortenhorst noemen — is van een grondig andere mening — op voorwaarde uiteraard dat hoogleraren dingen zeggen die hem niet zinnen. In de bedoelde rubriek van 12 maart komt hij er in een geestig bedoeld, naar onze mening onnodig, ingewikkeld betoogje, waar zelfs wijlen de pier van Scheveningen met z'n spijkers en crocussen en tulpen met hun blaadjes bijgesleept worden, op terug.

Het heet daar dat dit adres een slecht voorbeeld voor studenten is — die blijkbaar niet jong genoeg kunnen leren te prijzen wat de Haagse heren wijzen, en — natuurlijk zouden wij zeggen — wordt er ook de onnozele argeloosheid bij te pas gebracht die de hoogleraren er toe verleid heeft „een communistisch manifest” — het staat er — met hun namen te versieren.

Dit alles is geen nieuw geluid, om van een nieuwe lente maar te zwijgen. Erger is de oud-hollandse regenten-mentaliteit die het hele stukje doortrekt, maar die haar hoogtepunt vindt in de theorie dat hoogleraren zich alleen met de actuele politiek zouden mogen bemoeien als ze college geven in het staatsrecht. De opvatting lijkt nergens naar. In de eerste plaats kon zelfs, kon juist mr. Kortenhorst weten, dat staatsrecht niets met politiek te maken heeft dan alleen in die zin dat de één ophoudt als de ander in ernst begint.

Maar in de tweede en voornaamste plaats blijkt er uit dat de Tweede Kamervoorzitter anno Dom. 1957 de eerste beginselen, we zeggen nog niet eens van de democratie, maar ook van het Thorbeckiaanse liberalisme nog nimmer overdacht heeft, of zich zelfs maar op de basis van ons staatsrecht heeft bezonnen. Want gaat dit niet uit van de volkssoevereiniteit en betekent deze niet dat de politici slechts de uitvoerders dienen te zijn van de wil der staatsburgers? En zo ja, sinds wanneer gelden hoogleraren niet meer als zodanig?

En als mr. Kortenhorst ons keurig-staatsrechtelijk wil beleren dat in de parlementaire democratie de volkswil zich uit in de stem van de meerderheid der volksvertegenwoordiging en dat die niet tegen Speidel zich uitsprak, dan vertelt hij ons niets nieuws, maar daarmee nog niet iets dat ook waar is.

Wij blijven er dan ook in gemoede van overtuigd dat de vijftig hoogleraren de volkswil dichter benaderd hebben dan de Kamermeerderheid, niet omdat het hoogleraren, maar omdat het nonconformisten zijn, die wel onze vrijheid wensen te verdedigen, maar niet tot de prijs van haar opheffing onder een nazi-bewind met een andere naam.

R.

Urgent and desperate

In het laatste nummer van *Folia Civitatis*, het weekblad van de Civitas der Amsterdamse Uuniversiteit is een in het Engels geschreven artikel overgenomen uit het te Leiden verschijnende blad *The Student* van de secretaris van de vertegenwoordigende Studentenraad der Universiteit van Kaapstad.

Daarin wordt duidelijk en zakelijk uiteengezet, hoe de regering van Zuid Afrika, sinds daar in '48 de nationalistische partij aan het bewind kwam, in het kader van haar plan tot algehele segregatie van negers en blanken er op aan stuurt de negerstudenten uit te sluiten van de beide zgn. „open” universiteiten, die van Kaapstad en van Johannesburg.

Tot goed begrip diene dat Zuid Afrika 9 universiteiten kent, waarvan de vier met Afrikaans als voertaal geen negers toelaten. Van de Engels sprekende is één (kleine) uitsluitend voor niet-blanken, aan de overige hebben zij onder uiteenlopende restricties toegang. Ook aan de „open” universiteiten is hun aantal niet geheel onbeperkt en zij hebben geen toegang tot studentensport en dansavonden. Over de hele Unie studeren 22483 van de 2.5 miljoen blanken en 1280 van de 9.5 miljoen negers.

Tegen de schrille taal van deze cijfers zal men ongetwijfeld aanvoeren, dat die verhouding onvermijdelijk is, gezien de achterlijkheid van de negerbevolking. Maar juist daarom ook is de volstreckte segregatie, die de Unieregering voorstaat zo'n duistere bedreiging voor de zwarte bevolking: wordt die segregatie verwezenlijkt, dan zijn de 9.5 miljoen negers voor hun onderwijs, medische, juridische, kerkelijke enz. zorg en hulp aangewezen op een handjevol intellectuelen.

Het is een verheugend verschijnsel, dat bestuur, staf en studenten van de beide open universiteiten zich uitdrukkelijk en o.a. door het houden van demonstraties tegen de dreigende maatregelen hebben verklaard. Zij doen dat op twee gronden:

1e. De door de praktijk bewezen noodzaak van de volkomen onafhankelijkheid van de universiteit: „Is is accepted throughout the Western world that a university has four essential freedoms — the right to decide for itself whom to teach, how to teach, what to teach and who shall teach.” (Wij Nederlanders lezen deze trotse uitspraak met de glimlach van de boer die kiespijn heeft!)

2e. Het niet minder door de praktijk bewezen succes van het ongescheiden hoger onderwijs.

Hoewel de regering deze zaak al enige jaren slepende heeft gehouden, ook wel omdat ze terugdeinst voor de financiële consequenties, die een segregatie zonder een volkomen verwaarlozing van het H.O. aan negers zou meebrengen, dreigt nu toch binnen de eerstkomende maanden de onzalige beslissing te vallen.

„We from the open universities of South Africa,” zo eindigt het stuk, „were very much heartened by the terms of the strong and comprehensive resolution passed at the recent International Student Conference in Ceylon. During our present critical period, we hope that we shall have the continued support of the students all over the world. Our need for this support is urgent and desperate.”

Wij zien met spanning tegemoet, hoe de universitaire gemeenschap, docenten en studenten van het Nederlandse broedervolk op deze noodkreet zal antwoorden.

Red.

EXLIBRIS

DR. J. W. SCHULTE NORDHOLT: *Het Volk, dat in duisternis wandelt*. De Geschiedenis van de Negers in Amerika.

Van Loghum Slaterus, Arnhem 1956.

Schulte Nordholt's geschiedenis van de negers in Amerika is een indrukwekkend boek. Niet in de eerste plaats omdat het een zo tragisch en aangrijpend onderwerp behandelt. In tegendeel, die tragiek wordt er allerm minst in uitgespeeld. Het is een boek vol feiten en zakelijke gegevens en het is een objectief boek. Objectief in de zin van geduldig luisteren naar partij en tegenpartij — want dit is uiteraard de geschiedenis van een niet aflatende strijd —, van inzicht in de dwingende kracht van economische en sociale omstandigheden, van begrip voor, maar ook van het nauwkeurig analyseren en onvoorwaardelijk afwijzen van mythen en vooroordelen. Het is ook een boek, dat partij durft te kiezen en bij alle gematigdheid van oordeel een door en door menselijk boek. Het is bovendien opmerkelijk goed geschreven en met veel smaak en inzicht geïllustreerd, zowel met foto's als met treffend gekozen citaten uit door negers geschreven poëzie.

Schulte Nordholt begint zijn geschiedenis met het zinrijk verhaal van de 15de eeuwse Moor, die door een Portugees gevangen genomen, zich vrij kocht door hem tien negerslaven te leveren, een transactie, waar de Portugees gretig op in ging, zowel om het voordeel van de ruil als om de kans tien heidense zielen te bekeren. En hij eindigt zijn vaak zeer somber relaas in majeur naar aanleiding van de belangrijke overwinningen, die de tegenstanders van de rampzalige segregatie in de laatste jaren geboekt

hebben. Daartussen ligt een lange keten van gruwzame onderdrukking en hondse berusting, van ontmenselijking bij slaaf en heer, van langzaam kiemend zelfbesef, van ontwakende kwade gewetens met al de heilzame en gevaarlijke gevolgen daarvan, van groeiend verantwoordelijkheidsgevoel bij blanken en negers en van het door de economische en sociale omstandigheden opgedrongen inzicht dat slavernij en segregatie 'does not pay' evenmin als de oorlog, (die overigens inmiddels ook nog niet is afgeschaft!). Bijzonder waardevol is ook het hoofdstuk *Renaissance in Harlem*, dat een overzicht geeft van het groeiend aandeel der negerbevolking in kunst en wetenschap van de V.S.

Ten slotte twee kanttekeningen. De een betreft niet meer dan een 'slip of the pen'. Op blz. 12 schrijft S. N.: 'Het beginjaartal kunnen wij dan stellen op 1517, toen de menslievende bisschop Las Casas er voor pleitte om iedere Spanjaard toe te staan twaalf negers mee te nemen naar de Amerikaanse kolonieën'. Zo gesteld zal de lezer Las Casas' menslievendheid wat vreemd geplaast vinden. In een tweede druk, die wij stellig verwachten, zou hier misschien aan toegevoegd kunnen worden, dat zijn bezorgdheid de weinig robuste Indianen gold, die als ratten stierven bij het zware werk, waar de Spanjaarden hen toe dwongen en dat hij later veel spijt moet hebben gehad van zijn overijld advies.

Mijn tweede kanttekening is wat meer principieel van aard en betreft het slot van het boek. Het is maar al te begrijpelijk, dat S. N. zowel onder de indruk van de onwettigverklaring van de rassendiscriminatie op 17 mei 1954 als uit de literaire en menselijke

EX LIBRIS

behoefte zijn werk met een zij het dan gedempte juichtoon af te sluiten, los raakt van de solide grond der waarneming en zich verliest in de nationale mythe. Want wat is het anders wanneer hij zijn vertrouwen in de toekomst uitspreekt op grond van het feit, dat de interpretatie, die het Hoog-gerechtshof van de grondwet gaf 'In overeenstemming is met de diepste waarden van de Amerikaanse geschiedenis, met de grootste droom die in de nieuwe wereld gedroomd is, met de belijdenis van Jefferson en Lincoln'. En hij geeft 'deze droom in haast eschatologische woorden' weer in een strofe uit wat men het tweede Amerikaanse volkslied zou kunnen noemen:

Oh beautiful for patriot's dream,
That sees beyond the years
Thine alabaster cities gleam,
Undim'd by human tears.

En hij vervolgt: 'Een zo groots visioen vraagt minstens om de dagelijkse gelijkheid van mensen van verschillende kleur'.

Zakken we hier niet even af naar de wat pathetische nationale mythe, zoals we naar een soortgelijke ker-

kelijke mythe afzakken, wanneer S. N. er zijn — ongetwijfeld oprechte — vreugde over uit spreekt dat 'god zij dank' ... de kerken zich hun roeping bewust worden en opkomen voor gelijkheid en menselijkheid'. Want als er ooit een bewijs geleverd is, dat 'de kerken' mensen zijn als andere mensen, d.w.z. in meerderheid meedrijvend met de stroom, dan wel in deze voortreffelijke geschiedenis van de Amerikaanse negers. Het is ten slotte mogelijk alleen een zaak van persoonlijk optimisme, waarin ik S. N. graag de voorrang gun, dat het besluit van mei 1954, hoe verheugend ook, mij te gelijk mijn hart doet vast houden voor de gevolgen. Want hoe vaak hebben we al ervaren, dat de rassenwaan in schijn verslagen, onderduikt om in andere, ik kan niet eens zeggen verfiijnder vormen te herleven. Ten slotte is er ook nog een geschiedenis van het antisemitisme, die na zijn apocalyps in de oorlog al weer een vervolg heeft gekregen in vrijwel alle landen van Europa, in Azië en niet minder ook in het 'sweet land of liberty'.

A. R.—V.

De intekening is opgesteld op

**KEUR UIT DE VERSPREIDE GESCHRIFTEN
VAN DR H. J. POS**

verzameld en ingeleid door

dr. J. Aler en dr. K. Kuypers

Het heengaan van prof. Pos was een moeilijk te overschatten verlies voor zijn vrienden, zijn leerlingen en oud-leerlingen, en voor de grote groep van belangstellenden, die in zijn publicaties telkens weer een bron vonden van inspiratie en een stimulans tot eigen nadenken en oordeelvorming. Zijn heldere intelligentie en warme emotionaliteit kwamen, behalve in het persoonlijk verkeer, ook in al wat hij schreef, tot uiting.

Prof. Pos mag gelden als een der belangrijkste Nederlandse filosofen der 20e eeuw, die ook in het buitenland op wijsgerig gebied een zeer vooraanstaande rol speelde. Niet alleen als origineel denker, maar ook als didacticus der filosofie heeft hij, naar het oordeel van alle ter zake kundigen, iets buitengewoons gepresteerd.

Uit zijn in letterlijke zin 'verspreide' geschriften zal, in samenwerking met de Koninklijke Van Gorcum en Comp. te Assen, een Keur het licht zien, verzorgd door de professoren Aler en Kuypers, die daaraan een Inleiding en een Bibliografie zullen toevoegen.

Het werk zal in twee delen verschijnen (dl. I ca. juni, dl. II najaar 1957) tegen een intekenprijs van f 13,50 per deel.

Verkrijgbaar door bemiddeling van de Boekhandel

VAN LOGHUM SLATERUS N.V. - Arnhem

Binnenkort verschijnt:

DOUGLAS COOPER

Henri de Toulouse-Lautrec

In dit groots opgezette boek is een rijke keuze uit het levenswerk van Henri de Toulouse Lautrec — schilderijen en pastellen, lithografieën, tekeningen en affiches — met 48 kleurenreproducties en 63 reproducties in zwart-wit.

Douglas Cooper is een uitnemend kenner van het werk van Toulouse-Lautrec.

Hij weet de lezer vertrouwd te maken met de merkwaardige persoonlijkheid van de kunstenaar en de typische kenmerken van zijn kunst.

Gebonden f 32,50

Verkrijgbaar in de boekbandel

U I T G E V E R I J C O N T A C T

Hun naam was

Bach

ZEVEN GENERATIES MUZIKALE
SCHEPPINGSKRACHT

Gedurende meer dan twee eeuwen waren talloze leden van de familie Bach cantors organisten en uitnemende componisten. Dit prachtige boek geeft niet alleen een beeld van de wonderbaarlijke scheppingskracht van deze familie — het is tevens een spiegel van het muzikale denken van de laatste driehonderd jaar.

Een unieke uitgave (504 bladzijden, waarvan 32 bladzijden op zwaar kunstdruk met onbekende illustraties en 130 notenvoorbeelden), in Nederlandse vertaling van Sas Bunge.

Uw boekverkoper heeft een uitvoerige prospectus beschikbaar

f 27,50 gebonden

V A N L O G H U M S L A T E R U S - A R N H E M